

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΙΑΦΘΟΡΑ: ΚΑΝΟΝΕΣ ΔΙΑΧΩΡΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΨΕΥΔΑΙΣΘΗΣΕΙΣ ΚΑΘΑΡΟΤΗΤΑΣ ΣΤΙΣ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΤΙΚΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΕΣ*

ΑΚΗΣ ΜΠΡΑΤΣΗΣ



* Μία πρώτη εκδοχή του άρθρου αυτού δημοσιεύθηκε στο *Social Text* 77, τ. 21, τχ. 4, Χειμώνας 2003. Πολλές από τις ιδέες και τα επιχειρήματα που παρουσιάζονται εδώ αναπτύχθηκαν σε συζητήσεις με τον Κωνσταντίνο Τσουκαλά. Ο Stanley Aronowitz, ο John Bowman, ο Ανδρέας Καρράς, ο Lenny Markovitz, ο Randy Martin, η Ελένη Νατσιοπούλου, η Frances Fox Piven και ο Γιάννης Σταυρακάκης διάβασαν το άρθρο σε προηγούμενες του μορφές και έκαναν εποικοδομητική κριτική.

Ο Άκης Μπράτσης διδάσκει πολιτική θεωρία στο Πανεπιστήμιο του Salford.

Τι είναι η ληστεία μιας τράπεζας μπροστά στην ίδρυση μιας τράπεζας;

Bertolt Brecht, *Η όπερα της πεντάρας*

Η βεβήλωση δεν είναι ποτέ μεμονωμένο συμβάν. Δεν μπορεί να συμβεί παρά μόνο υπό το πρίσμα μιας συστηματικής διάταξης ιδεών. Κατ' επέκταση, κάθε αποσπασματική ερμηνεία των κανόνων μίανσης ενός άλλου πολιτισμού είναι βέβαιο ότι θα αποτύχει. Διότι οι ιδέες περί την μιαιρότητα αποκτούν το νόημά τους μόνο σε σχέση με ένα ολικό σύστημα σκέψης του οποίου τα θεμέλια, τα όρια, τα περιθώρια και οι εσωτερικοί διαχωρισμοί διατηρούνται στις μεταξύ τους σχέσεις μέσα από τελετουργίες διαχωρισμού.

Mary Douglas, *Purity and Danger*

Μίλησε κανείς για διαφθορά;

Ο George W. Bush και ο «συνασπισμός των προθύμων» μάχονται ενάντια στο διεφθαρμένο καθεστώς του Saddam Hussein. Φανατικοί ισλαμιστές χλευάζουν τις εθνικές τους κυβερνήσεις ως διεφθαρμένες και, κατά συνέπεια, δεν τρέφουν και μεγάλη συμπάθεια για τις Ηνωμένες Πολιτείες που θεωρούνται πάτρωνες αυτών των κυβερνήσεων. Η Διεθνής Τράπεζα δηλώνει ότι η διαφθορά είναι το μεγαλύτερο εμπόδιο στην παγκόσμια ανάπτυξη. Η «Πολιτοφυλακή του Μίσικαν» και άλλες παρεμφερείς δεξιές λαϊκιστικές ομάδες υποστηρίζουν ότι κρατι-

κές υπηρεσίες όπως το FBI συνιστούν καθαυτές διαφθορά. Αριστερίζοντες κριτικοί και μεταρρυθμιστές όπως ο Michael Moore και ο Ralph Nader, επιτίθενται εναντίον της διαφθοράς που υποτίθεται πως μαστίζει την αμερικανική πολιτική και οικονομική ζωή.

Τα συναφή παραδείγματα αφθονούν. Ίσως να μην υπάρχει κανένα σύγχρονο πολιτικό ρεύμα που να μην διαθέτει μια κάποια ατζέντα κατά της διαφθοράς. Εντυπωσιάζει το γεγονός ότι τόσοι πολλοί, μεταξύ τους ανόμοιοι και ανταγωνιστικοί, πολιτικοί λόγοι συμφωνούν στο ότι η διαφθορά αποτελεί πρόβλημα, συχνά το μείζον πρόβλημα. Ανεξάρτητα από το ερμηνευτικό πλαίσιο (δεξιό, αριστερό, λαϊκιστικό, τεχνοκρατικό, θρησκευτικό, κοσμικό, κτλ), το φάσμα της διαφθοράς είναι μία σταθερά, και παρουσιάζεται ως αναπόφευκτο και αδιαμφισβήτητο. Ως αδιαμφισβήτητο, υπό την έννοια ότι η απαξίωση της διαφθοράς θεωρείται δεδομένη, χωρίς να προσκομίζεται κανένα ουσιαστικό επιχείρημα επ' αυτού –ποιος, άλλωστε, θα επικροτούσε τη διαφθορά; Ως αναπόφευκτο, υπό την έννοια ότι η διαφθορά παραπέμπει σε βαθύτερες εντάσεις, ανταγωνισμούς και τραύματα, τα οποία, ασχέτως των εννοιολογικών μας εργαλείων και του πολιτικού μας προσανατολισμού, είναι αδύνατον να αγνοηθούν ή να παρακαμφθούν.

Οι εισαγωγικές αυτές παρατηρήσεις αναδεικνύουν το βασικό εμπόδιο για την κατανόηση της διαφθοράς καθώς και την ανάγκη να υπερπηδηθεί. Η ιδέα της διαφθοράς έχει γίνει τόσο καθολική, τόσο αυτονόητη, και εντάσσεται τόσο εύκολα σε ποικίλους κοινούς τόπους, που οι καθορισμοί της, οι ιστορικές της ιδιαιτερότητες και οι κοινωνικές της λειτουργίες τείνουν να συσκοτίζονται. Τι μετατρέπει κάτι σε διαφθορά; Και γιατί συνιστά η διαφθορά πρόβλημα;

Στο ανά χείρας δοκίμιο εξετάζω τα θεμέλια και τη λειτουργία της έννοιας της διαφθοράς. Στο επίκεντρο της προσοχής μου βρίσκεται η πλέον διαδεδομένη και κεντρική εκδοχή της έννοιας στη σύγχρονη κοινωνία: εκείνη της πολιτικής διαφθοράς. Αρχίζοντας με μίαν ανάλυση των διαφόρων ορισμών της πολιτικής διαφθοράς, υποστηρίζω ότι υπάρχει μία σημαντική και ως επί το πλείστον αγνοημένη διαφορά ανάμεσα στη νεωτερική και την προνεωτερική έννοια της διαφθοράς. Η νεωτερική έννοια της διαφθοράς, υποστηρίζω, είναι άμεσα συνδεδεμένη με την οργάνωση της κοινωνίας και των συμφερόντων με γνώμονα τις κατηγορίες του δημοσίου και του ιδιωτικού. Η κύρια λειτουργία της ιδέας της διαφθοράς καθώς και των κανόνων και τελετουργιών που απορρέουν από αυτήν, είναι να κρατήσει τις κατηγορίες του δημοσίου και του ιδιωτικού αγνές και πιστευτές. Υπ' αυτό ακριβώς το πρίσμα εξετάζω την αντιστοιχία ανάμεσα στους κανόνες βάσει των οποίων διακρίνονται οι καθαρές και οι ακάθαρτες τροφές στο *Λευιτικόν* και τους κανόνες που αφορούν την «καθαρή» και τη «βρώμικη» πολιτική, όπως αυτοί ορίζονται στον κανονισμό ηθικής του Κογκρέσου. Με

βάση την ανάλυση του κανονισμού του Κογκρέσου, προσδιορίζω και αναλύω τα καθοριστικά συστατικά της σύγχρονης έννοιας της διαφθοράς. Εν κατακλείδι εξετάζω τις προεκτάσεις της εν λόγω προσέγγισης για την κατανόηση των λόγων περί διαφθοράς και της πολιτικής ζωής εν γένει.

Τι είναι διαφθορά;

Σχεδόν όλοι οι ορισμοί της πολιτικής διαφθοράς τονίζουν την υπονόμευση ή τη νόθευση ενός δημοσίου αγαθού από το ιδιωτικό συμφέρον. Από τους πιο φημισμένους ορισμούς της διαφθοράς είναι εκείνος του Joseph Nye (1989): «Συμπεριφορά που αποκλίνει από τα τυπικά καθήκοντα ενός δημοσίου ρόλου εξαιτίας ιδιοτελών (προσωπικού, οικογενειακού ή φιλικού) χρηματικού ή πολιτικού οφέλους· ή συμπεριφορά που παραβιάζει τους κανόνες άσκησης συγκεκριμένων μορφών ιδιωτικής επιρροής» (1966). Ομοίως, ο Carl Friedrich (1989) υποστηρίζει ότι:

η διαφθορά είναι ένα είδος συμπεριφοράς που αποκλίνει από τον γνώμονα που επικρατεί ή που πιστεύεται ότι επικρατεί σ' ένα συγκεκριμένο πλαίσιο όπως εκείνο της πολιτικής. Είναι μία παρεκκλίνουσα συμπεριφορά που συνδέεται με ένα ιδιαίτερο κίνητρο, συγκεκριμένα το κίνητρο του ιδιωτικού οφέλους εις βάρος του δημοσίου. Ανεξαρτήτως κινήτρου, εκείνο πάντως που βαρύνει είναι το γεγονός ότι το ιδιωτικό όφελος εξασφαλίζεται εις βάρος του δημοσίου. Το ιδιωτικό όφελος μπορεί να είναι χρηματικό, και συνήθως έτσι το αντιλαμβάνεται το κοινό, αλλά μπορεί να πάρει και άλλες μορφές. (15)¹

Η σύγχρονη αντίληψη για τη διαφθορά συμπεριλαμβάνει δύο αλληλένδετες παραδοχές: ότι υπάρχουν ιδιωτικά και δημόσια συμφέροντα που αλληλοαναιρούνται, και ότι για να λειτουργήσουν σωστά οι δημόσιοι λειτουργοί πρέπει απαραίτητως να αποστασιοποιηθούν από το ιδιωτικό πεδίο.

Η σημασία και η σχετική ιστορική καινοτομία αυτού του ορισμού έχει αγνοηθεί στη σύγχρονη βιβλιογραφία περί πολιτικής διαφθοράς. Η επικρατούσα τάση είναι να τονίζεται η συνέχεια της έννοιας της πολιτικής διαφθοράς από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα. Ο Friedrich (1989) υποστηρίζει ότι η βασική αντίληψη της διαφθοράς ως «γενικής ασθένειας του πολιτικού σώματος» είναι κοινή και στην αρχαία και στη σύγχρονη εποχή (18). Ο John Noonan (1984), που ορίζει τη δωροδοκία, που υποτίθεται πως είναι η πιο φανερή μορφή πολιτικής διαφθοράς, ως «ένα δέλεαρ που ανεπίτρεπτα επηρεάζει την εκτέλεση μιας δημόσιας λειτουργίας» (xi), τοποθετεί την εμφάνιση της έννοιας γύρω στο 3000 π.Χ. και υποστηρίζει ότι, μολονότι η έννοια έχει υποστεί κάποιες μικροαλλαγές με την πάροδο του χρόνου, σε γενικές γραμμές, η βασική της σημασία παρέμεινε σταθερή.

Παρομοίως, σε μελέτες που ανιχνεύουν την ιστορία της έννοιας της διαφθοράς, απαντούν συνήθως πολλαπλές ανα-

φορές στον Αριστοτέλη και τον Μακιαβέλι. Γίνονται συχνές παραπομπές στον Αριστοτέλη εξαιτίας του ισχυρισμού του ότι οι πολιτειακές μορφές υπόκεινται σε διαφθορά. Στην τυπολογία του για τις μορφές πολιτεύματος ο Αριστοτέλης αναφέρει την μοναρχία, την αριστοκρατία και την πολιτεία. Συνεχίζει σημειώνοντας ότι και τα τρία πολιτεύματα μπορεί να διαφθαρούν. Η πραγμάτευση της μοναρχίας είναι ιδιαίτερα σημαντική για το θέμα μας, γιατί αυτό που διαφθείρει τη βασιλεία και την καθιστά τυραννία είναι η αδιαφορία που δείχνει ο τύραννος για τους υποτελείς του, καθώς κυβερνά μόνο για την προαγωγή των προσωπικών του «συμφερόντων» (Aristotle 1958, 373-75). Γίνονται επίσης συχνές αναφορές στην ανάλυση του Μακιαβέλι για τη λειτουργία και τα αίτια της διαφθοράς, ιδιαίτερα στις *Διατριβές* του όπου αναπτύσσει το σχετικό επιχείρημα αναφερόμενος στην παρακμή της Ρώμης (Machiavelli 1970). Η Sara Shumer (1979) έχει παρατηρήσει ότι η ανάλυση του Μακιαβέλι για τη διαφθορά συμπεριλαμβάνει την ίδια ιδέα της υπονόμησης του δημόσιου από το ιδιωτικό: «Μία διάσταση της πολιτικής διαφθοράς είναι η 'ιδιώτευση' και του μέσου πολίτη και αυτών που κατέχουν δημόσια αξιώματα. Στο διεφθαρμένο κράτος οι πολίτες αντλούν τις αξίες τους από την ιδιωτική σφαίρα και χρησιμοποιούν τη δημόσια σφαίρα για να προάγουν ιδιωτικά συμφέροντα» (9).

Υπάρχουν πολλοί λόγοι που δικαιολογούν την αμφισβήτηση αυτής της επίσημης ιστορίας της διαφθοράς ως έννοιας κοινής σε όλες τις πολιτειακές μορφές και τις ιστορικές εποχές. Αν μη τι άλλο, η φανερή έλλειψη διακριτής λέξης στα αρχαία ελληνικά που να αντιστοιχεί στο γνωστό «λάδωμα» της νεοελληνικής παρουσιάζει ένα πρόβλημα για όλους αυτούς που υποθέτουν την διαχρονικότητα της έννοιας της διαφθοράς. Ο Mark Philp (1997) αναφέρει ότι υπάρχουν πολλές λέξεις στα αρχαία ελληνικά που αναιρούν τη διάκριση ανάμεσα στο δώρο και στο λάδωμα (*δώρον*, *λήμμα*, *χρήσασσι πείθειν*, κ.ά.), αφού, για τους Έλληνες, το να πείθει κανείς με την προσφορά δώρων ήταν κοινωνικά αποδεκτό και δεν θεωρούνταν ύποπτο για την διαστρέβλωση της κρίσης εκείνου που δέχονταν το δώρο (26). Ο Philp υποστηρίζει μάλιστα ότι, η άγνοια από τους Έλληνες της έννοιας του λαδώματος, θέτει εν αμφιβόλω αυτή καθαυτή την ύπαρξη ενός δημόσιου σώματος στην αρχαία Ελλάδα: «Αν αυτοί ήταν οι μοναδικοί όροι για το λάδωμα στον αρχαίο ελληνικό κόσμο, θα έπρεπε να δεχθούμε ότι είναι κατά βάση αδύνατη η μεταφρασσιμότητα των όρων ανάμεσα σ' εμάς και στους αρχαίους: ότι όχι απλώς δεν ξεχωρίζαν τα δώρα από το λάδωμα αλλά ότι επίσης δεν διέθεταν κατ' ουσίαν την έννοια του δημόσιου αξιώματος ή της δημόσιας εμπιστοσύνης». Επ' αυτού ο Philp έχει απόλυτο δίκιο. Συνεχίζει δε, βασιζόμενος στον Harvey (1985), ότι υπήρχε παρά ταύτα ένας συγκεκριμένος όρος για το λάδωμα στην αρχαία Ελλάδα, το γνωστό *διαφθείρειν*. Ωστόσο, σε αντίθεση με την ερμηνεία του Philp,

δεν μπορούμε να δεχτούμε ότι το νόημα του αρχαίου «διαφθείρειν» βρίσκεται σε πλήρη αντιστοιχία με το σύγχρονο «δωροδοκώ» ή ότι μπορεί να αναφέρεται σε μια μορφή διαφθοράς με τη σύγχρονη έννοια του όρου. Το *διαφθείρειν* αναφέρεται στη διαφθορά της νόησης, στην απώλεια της ικανότητας της ορθής κρίσης και της επιδίωξης του αγαθού. Έχει, πιο γενικά, τη σημασία της φθοράς και της παρακμής. Έτσι, η δωροδοκία δεν συνιστά πάντα διαφθορά με τη σύγχρονη σημασία. Αν κανείς διαβάσει πιο προσεκτικά τον Harvey καταλήγει σε αυτό ακριβώς το συμπέρασμα. Ο Harvey δείχνει ότι, εκ παραλλήλου και σε αντίθεση με άλλους ουδέτερους και θετικούς όρους, υπήρχε τουλάχιστον ένας αρνητικός όρος (*διαφθείρειν*) για να υποδηλώσει την επιρροή με δώρα και χρήματα. Πουθενά όμως δεν βρίσκουμε αναφορές στην δημόσια εμπιστοσύνη, στα ιδιωτικά συμφέροντα ή σε κάποια άλλη κατηγορία απ' αυτές που συνήθως χρησιμοποιούμε για να αναφερθούμε στο λάδωμα και τη διαφθορά με τη σύγχρονη έννοια. Η δωροδοκία αποτελούσε διαφθορά για τους αρχαίους όταν έπληττε τη βούληση και την ικανότητα ενός πολίτη να κρίνει, να λειτουργεί ορθά δηλαδή ως πολίτης, επειδή είχε δεχτεί δώρα. Όπως το θέτει ο Harvey: «Ο άνθρωπος που δωροδοκείται, παραδίδει την ελεύθερή του θέληση, αυτό που λέει και κάνει το κάνει για κάποιον άλλο, και μ' αυτή την έννοια δεν υπάρχει πια σαν ανεξάρτητο άτομο: δεν έχει οντότητα. Αυτό, κατά τη γνώμη μου, είναι βασικό σημείο» (86). Επομένως, το ουσιώδες δεν είναι ότι η δημόσια εμπιστοσύνη υποκύπτει στο ιδιωτικό συμφέρον, αλλά ότι εκείνος που δέχεται το δώρο χάνει την ικανότητά του να λειτουργεί ως πολίτης επειδή απαρνείται έτσι την αυτονομία του.²

Οι κατηγορίες του ιδιωτικού και του δημόσιου είναι αναπόσπαστα δεμένες με την σύγχρονη έννοια της διαφθοράς. Με άλλα λόγια, η διαφθορά με την νεωτερική έννοια δεν είναι δυνατόν να οριστεί χωρίς τις κατηγορίες του δημόσιου και του ιδιωτικού. Όπως φαίνεται από τα επιχειρήματα του Philp, μεγάλο μέρος της βιβλιογραφίας για τη διαφθορά υποθέτει ότι η φαινομενική διαχρονικότητα της έννοιας της διαφθοράς αποδεικνύει πως οι κατηγορίες του δημόσιου και του ιδιωτικού συνιστούν επίσης διαχρονικές κοινωνικές κατηγορίες. Ωστόσο, το γεγονός ότι η αρχαία αντίληψη για τη διαφθορά είναι πολύ διαφορετική από τη νεωτερική θέτει αυτή την υπόθεση σε αμφισβήτηση.

Στο βιβλίο του *The King's Two Bodies* [= *Τα Δύο Σώματα του Βασιλιά*] (1957) ο Ernst Kantorowicz παρέχει το θεωρητικό υπόβαθρο για να ξεπεράσουμε την ανιστορική τάση που χαρακτηρίζει τη βιβλιογραφία περί διαφθοράς. Για τον Kantorowicz, η αντίληψή μας για το ιδιωτικό και το δημόσιο συνδέεται με την άνοδο, στη μεσαιωνική Αγγλία, του νομικού και πολιτικού δόγματος των δύο σωμάτων του βασιλιά. Το δόγμα αυτό υποθέτει ότι έχουμε δύο σώματα, ένα δημόσιο και ένα ιδιωτικό. Στην πιο αναπτυγμένη του μορφή, το

δόγμα των δυο σωμάτων πρεσβεύει ότι, αφ' ενός, υπάρχουμε σαν συγκεκριμένα άτομα με φυσικά σώματα, ιδιαίτερα πάθη, ενδιαφέροντα, υποχρεώσεις και τα παρόμοια, και, αφ'ετέρου, υπάρχουμε με μια αφηρημένη έννοια, σαν μέλη ενός πολιτικού σώματος, ενός σώματος που υφίσταται πέρα από τα φυσικά μας σώματα και την συγκεκριμένη κοινωνική μας ύπαρξη. Το πολιτικό αυτό σώμα είναι η πολιτεία που χαρακτηρίζεται από τα κοινά συμφέροντα που δένουν τα μέλη του μεταξύ τους, και υλοποιείται στις τελετουργίες, το προσωπικό και τους θεσμούς του κράτους (193-272).

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι αυτή η εκδοχή για το δημόσιο και το ιδιωτικό διαφέρει πολύ από άλλες τυπικές χρήσεις αυτών των κατηγοριών στην πολιτική σκέψη. Διαφέρει, για παράδειγμα, από τον τρόπο που προσεγγίζει ο Habermas τη δημόσια σφαίρα. Ο Habermas (1991) σημειώνει ότι οι όροι «δημόσιο» και «ιδιωτικό» παρουσιάζονται για πρώτη φορά στη γερμανική γλώσσα στα μέσα του δεκάτου έκτου αιώνα και υποστηρίζει ότι αυτός ο διαχωρισμός δεν υπήρχε στις φεουδαρχικές κοινωνίες. Τονίζει όμως, ότι οι κατηγορίες αυτές υπήρχαν στις αρχαίες κοινωνίες και εξομοιώνει τους αρχαίους ελληνικούς όρους «πόλις» και «οίκος» με το δημόσιο και το ιδιωτικό αντίστοιχα (Habermas 1991, κεφ. 1). Έτσι, οι κατηγορίες του δημοσίου και του ιδιωτικού γίνονται αντιληπτές κυρίως ως λειτουργικές διακρίσεις βασισμένες στη διαφορετική χρήση του χώρου. Η δημόσια σφαίρα είναι ο χώρος στον οποίο τα άτομα συναντιούνται, συζητούν και αναπτύσσουν πολιτικές γνώμες και θέσεις. Βρίσκεται σε αντιπαράθεση από τη μια με το κράτος, με τις αστυνομικές και τις νομικές του λειτουργίες, και από την άλλη με την ιδιωτική πλευρά της κοινωνίας των πολιτών, που συμπεριλαμβάνει τους οικογενειακούς δεσμούς και τις σχέσεις της αγοράς (Habermas 1991, 30). Αν και οι δύο διακρίσεις δεν αποκλείουν η μία την άλλη, η χαμπερμασιανή λειτουργική διάκριση ανάμεσα στο τι είναι ιδιωτικό και τι δημόσιο δεν ταυτίζεται με τη διάκριση ανάμεσα στο ιδιωτικό και το δημόσιο που υποδηλώνεται με τη σύγχρονη έννοια της διαφθοράς. Στη σύγχρονη πολιτική διαφθορά τα ιδιωτικά συμφέροντα και πάθη έρχονται να εκτοπίσουν το κοινό αγαθό. Εκείνο δηλαδή, που καθορίζει το τι είναι ή δεν είναι διαφθορά δεν είναι η χρήση του δημόσιου χώρου για μη πολιτικούς σκοπούς. Έτσι, αν και βλέπουμε τις κατηγορίες του ιδιωτικού και του δημοσίου να έχουν εφαρμογή στις περισσότερες κοινωνίες, συμπεριλαμβανομένων και εκείνων του αρχαίου κόσμου, οι όροι χρησιμοποιούνται συνήθως με τη λειτουργική τους έννοια και οι κατηγορίες δεν έχουν πολλά κοινά με τους τρόπους με τους οποίους οι αρχαίοι καταλάβαιναν και οργάνωναν την πολιτική τους ζωή.³

Υπό το φως αυτών των παρατηρήσεων, οι κατηγορίες του δημοσίου και του ιδιωτικού που προϋποθέτει η σύγχρονη έννοια της διαφθοράς είναι σχετικά πρόσφατες. Μέχρι και τον Μακιαβέλι, και παρά την προαναφερθείσα

άποψη της Shumer, η σύγχρονη έννοια της διαφθοράς φαίνεται ότι ήταν ανύπαρκτη. Συναφές με το επιχείρημα που αφορά στην εξέλιξη των εννοιών του ιδιωτικού και του δημοσίου είναι και το ζήτημα της εμφάνισης της έννοιας του συμφέροντος. Όπως έχει υποστηρίξει ο Albert Hirschman (1977), η έννοια του συμφέροντος εμφανίζεται αποκλειστικά στη νεωτερικότητα και αυτό σηματοδοτεί μία ριζική ρήξη με τις προνεωτερικές έννοιες του αγαθού. Για τον Hirschman, είναι η ανερχόμενη κυριαρχία του χρήματος που εξηγεί την αλλαγή του όρου «συμφέρον» από όρο απλώς λογιστικό σε έννοια που αποκτά ζωτική σημασία για τον τρόπο με τον οποίο καταλαβαίνουμε και οργανώνουμε την σύγχρονη πολιτική.⁴ Σ' αυτό ακριβώς το πλαίσιο φωτίζει ο Hirschman το ζήτημα της μακιαβελικής αντίληψης για τη διαφθορά, σημειώνοντας πως και ο όρος «διαφθορά» υπέστη μία παρόμοια νοηματική αλλαγή: «Η 'διαφθορά' ακολουθεί μία παρόμοια σημασιολογική πορεία. Στα γραπτά του Μακιαβέλι, που πήρε τον όρο από τον Πολύβιο, *corruzione* σήμαινε τον εκφυλισμό της ποιότητας διακυβέρνησης, ανεξαρτήτως του λόγου για τον οποίο αυτό συνέβαινε. Ο όρος ήταν ακόμα σε ισχύ μ' αυτήν τη σημασία στην Αγγλία του δεκάτου ογδόου αιώνα, αν και την ίδια εποχή ταυτίστηκε και με την δωροδοκία. Τελικά η χρηματική σημασία εκτόπισε τη μη χρηματική σχεδόν ολοκληρωτικά» (40).⁵

Ο ελληνικός όρος *διαφθορά* και ο λατινικός *corruzione*, μολονότι συνήθως μεταφράζονται ως «διαφθορά» ή «corruption», αναφέρονται σε μία έννοια της διαφθοράς που είναι σχεδόν ξένη προς τη σύγχρονη έννοια. Η πολιτική διαφθορά είναι ένα αποκλειστικά σύγχρονο φαινόμενο που η ύπαρξή του έγινε δυνατή μόνο μετά την εμφάνιση του διαχωρισμού μεταξύ του δημοσίου και του ιδιωτικού και της έννοιας του συμφέροντος. Αν και ίσως είναι αδύνατο –και σίγουρα όχι απαραίτητο για την παρούσα εργασία– να ορίσουμε κάποια συγκεκριμένη ημερομηνία ή γεγονός που σηματοδοτεί τη στιγμή κατά την οποία εμφανίζεται η σύγχρονη έννοια της διαφθοράς, θα μπορούσαμε να την εντάξουμε στις γενικές διαδικασίες της νεωτερικότητας και να ισχυριστούμε ότι η σύγχρονη αντίληψη για τη διαφθορά γίνεται δυνατή και νοητή με την εμφάνιση και εδραίωση του καπιταλισμού.⁶

Γιατί διαφθορά;

Η επισήμανση του καινοφανή χαρακτήρα της έννοιας της πολιτικής διαφθοράς και των βασικών προϋποθέσεων της ύπαρξής της αφήνει αναπάντητο το ερώτημα γιατί ο όρος διαφθορά έφτασε να αντιπροσωπεύει την ιδέα της υπονόμευσης του δημοσίου αγαθού από τα ιδιωτικά συμφέροντα. Αυτό γίνεται ακόμα προφανέστερο αν λάβουμε υπόψη τις βαθιές διαφορές που υπάρχουν ανάμεσα στις δύο έννοιες της διαφθοράς. Η παραδοσιακή έννοια της διαφθοράς συνδηλώνει τη φθορά και την κατάρρευση, παραπέμπει στη μεί-

ωση της ικανότητας, της ισχύος, της αρετής. Περιλαμβάνει την ιδέα ότι παράμετροι όπως η αρρώστια, η ηλικία ή η φαιλότητα μειώνουν και πιθανώς, καταστρέφουν την ικανότητα να επιδιώξει κανείς το αγαθό και το ενάρετο. Έχουμε έτσι, τη διαφθορά του νου, των ηθών και της θέλησης. Ο όρος διατηρεί και σήμερα αυτήν τη σημασία. Καταλαβαίνουμε, για παράδειγμα, τη χρήση του όρου στη δήλωση ότι οι νέοι της Αθήνας διεφθάρησαν από τον Σωκράτη, και χρησιμοποιούμε τον όρο με τον ίδιο ουσιαστικά τρόπο, όταν υποστηρίζουμε ότι οι νέοι διαφθείρονται από τη βιομηχανία της διασκέδασης ή ότι η ικανότητα να παίρνουμε εύλογες αποφάσεις διαφθείρεται από τη συμμετοχή σε θρησκευτικές σέκτες, από διάφορες ψυχολογικές διαταραχές, κτλ. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει εδώ, ο σαφής διαχωρισμός ανάμεσα στο καλό και το κακό· τα ηθικά ελαττώματα, οι αρρώστιες, ή οι ψυχώσεις δεν εκλαμβάνονται ποτέ ως «καλά».

Αντιθέτως, στη σύγχρονη έννοια της διαφθοράς δεν υπάρχει κανένας διαχωρισμός ανάμεσα σε κάτι που είναι καλό και επιθυμητό καθεαυτό και σε κάτι που δεν είναι. Τα ιδιωτικά συμφέροντα δεν είναι κάτι το κακό. Απεναντίας, η όλη σχετική επιχειρηματολογία από την *Προτεσταντική ηθική και το πνεύμα του καπιταλισμού* του Weber μέχρι τα *Πάθη και τα συμφέροντα* του Hirschman έχει επικεντρωθεί στο να εξηγήσει πώς τα ιδιωτικά συμφέροντα, και μάλιστα με την στενά οικονομική έννοια, έφτασαν να θεωρούνται ως κάτι το θετικό. Πώς, τότε, μπορούν δύο πράγματα, το ιδιωτικό και το δημόσιο συμφέρον, που από μόνα τους θεωρούνται αποδεκτά και «καλά» να φτάσουν στο σημείο να συνιστούν κάτι το κακό και το απαράδεκτο; Η Mary Douglas (1966) μας βοηθά πολύ στην απάντηση αυτού του ερωτήματος όταν σημειώνει ότι οι έννοιες της αγνότητας και της καθαρότητας δεν έχουν τίποτα να κάνουν με κάτι που είναι καθεαυτό βρώμικο ή μιανό:

Τα παπούτσια δεν είναι βρώμικα καθαυτά, αλλά δεν είναι αποδεκτό να τα βάλεις στο τραπέζι. Το φαγητό δεν είναι βρώμικο καθεαυτό αλλά είναι βρωμιά να αφήνεις μαγειρικά σκεύη στην κρεβατοκάμαρα, ή πιτσιλιές φαγητού στα ρούχα· το ίδιο ισχύει και για αντικείμενα του μπάνιου στο καθιστικό, για ρούχα παρατημένα στις καρέκλες, για αντικείμενα εξωτερικών χώρων σε εσωτερικούς χώρους, για πράγματα από τον πάνω όροφο στον κάτω, για εσώρουχα στη θέση των «εξωρούχων», κ.ο.κ. Με λίγα λόγια, ο χαρακτηρισμός μιας συμπεριφοράς ως μιανής είναι η αντίδραση που καταδικάζει αντικείμενα ή ιδέες που ενδέχεται να διαταράξουν οικείες κατηγοριοποιήσεις. (36-37)

Δεν υπάρχει κανένα πρόβλημα με τα ιδιωτικά ή με τα δημόσια συμφέροντα όσο αυτά παραμένουν στη σωστή τους θέση. Από τη στιγμή όμως, που το ιδιωτικό εισχωρεί στο δημόσιο, οι πολιτικοί, όπως και η ίδια η πολιτική, γίνονται βρώμικοι, αλλοιωμένοι, μολυσμένοι, και κατά συνέπεια, διεφθαρμένοι. Ισχύει εξ ίσου και το αντίθετο. Από τη στιγμή που έχουμε εισχώρηση του δημοσίου στο ιδιωτικό (για

παράδειγμα, δημόσιες αρχές που διεκδικούν το δικαίωμα να ρυθμίζουν «ιδιωτικές» συμπεριφορές, όπως η σεξουαλική και η θρησκευτική, κτλ.) φτάνουμε σε εξίσου αρνητικά συμπεράσματα αναφορικά με την παραβίαση του διαχωρισμού των κατηγοριών του ιδιωτικού και του δημοσίου. Η σύγχρονη έννοια της πολιτικής διαφθοράς είναι, κατά συνέπεια, πολύ πιο κοντά στη διαφθορά με τη σημασία της νόθευσης παρά στη διαφθορά με τη σημασία του εκφυλισμού και της φθοράς. Αυτή η αντίληψη της πολιτικής διαφθοράς είναι σύμφωνη με τη χρήση του όρου για να δηλωθεί η απώλεια της αγνότητας μιας ουσίας εξαιτίας της προσθήκης κάποιας άλλης, όπως το κρασί μπορεί να νοθευτεί με νερό ή ένα παρτέρι μπορεί να αλλοιωθεί από παρασιτικά φυτά.

Για να τονίσουμε αυτές τις σημασιολογικές διαφορές, ας πάρουμε σαν παράδειγμα την πιθανότητα ο Ronald Reagan να έπασχε από τη νόσο Alzheimer στα τελευταία χρόνια της προεδρίας του. Αν υποθέσουμε ότι η αρρώστια είχε προχωρήσει σε βαθμό που τον καθιστούσε ανίκανο να λαμβάνει ορθές αποφάσεις, η κατάστασή του θα ενέπιπτε στην κατηγορία της διαφθοράς με την κλασική έννοια, με τον ίδιο τρόπο που η δωροδοκία συνιστά διαφθορά: η ικανότητά του να σκεφτεί και να πάρει αποφάσεις λογικά και αυτόνομα είχε πληγεί. Είναι προφανές ότι αυτό δεν συνιστά διαφθορά με τη σύγχρονη έννοια, αφού σ' αυτή την περίπτωση δεν υπάρχει καμία ένδειξη νόθευσης του δημοσίου αγαθού από ιδιωτικά συμφέροντα. Το σκάνδαλο των καφέδων του Clinton, περίπτωση κατά την οποία πιθανοί μελλοντικοί οικονομικοί σπόνσορες της προεκλογικής του εκστρατείας προσκαλούνταν για καφέ στο Λευκό Οίκο, είναι ένα παράδειγμα διαφθοράς με τη δεύτερη σημασία. Είναι δύσκολο να φανταστούμε ότι το να πίνει κανείς καφέ μπορεί ποτέ να καταλήξει σε διαφθορά με την παραδοσιακή έννοια (εκτός και αν κάποιος εθιστεί τόσο πολύ σ' αυτόν, ώστε να χάσει την ικανότητά του να σκέφτεται λογικά, και να καταφύγει στο έγκλημα προκειμένου να εξασφαλίσει στον εαυτό του τις ποσότητες καφέ που χρειάζεται, και πάει λέγοντας). Ωστόσο, το να πίνει κανείς καφέ μπορεί εύκολα να έχει σαν αποτέλεσμα τη διαφθορά με τη σύγχρονη έννοια. Αν τον καφέ τον πίνουν οι μελλοντικοί οικονομικοί σπόνσορες της προεκλογικής εκστρατείας σ' ένα δημόσιο χώρο, φέρ' ειπείν στους χώρους του Λευκού Οίκου που δεν αποτελούν μέρος της προεδρικής κατοικίας, αυτό είναι δυνατόν να κατονομαστεί ως πολιτική διαφθορά, γιατί ο πρόεδρος επιτρέπει στα ιδιωτικά του συμφέροντα να μολύνουν την καθαρότητα του δημοσίου χώρου. Ο χώρος αυτός μέσα στο Λευκό Οίκο είναι δημόσιος όχι μόνο επειδή αποτελεί δημόσια περιουσία, αλλά και γιατί προορίζεται για τη χρήση του προέδρου με την ιδιότητα του δημόσιου λειτουργού, και όχι του κοινού πολίτη. Αν αντιθέτως η κατανάλωση του καφέ και η διαπραγμάτευση της οικονομικής συνεισφοράς γίνονται σε χώρο που προορίζεται για την ιδιωτική χρήση του προέ-

δρου, τότε δεν υπάρχει διαφθορά. Ίδιοι οι άνθρωποι, ίδιος ο καφές, ίδια τα λεφτά που αλλάζουν χέρια. Η μόνη διαφορά είναι το δωμάτιο όπου λαμβάνουν χώρα όλα αυτά, και αυτό ακριβώς συγκροτεί τη διαφορά ανάμεσα στη διαφθορά και τη μη διαφθορά.⁷

Στο φως αυτών των σαφών διαφορών, πώς είναι δυνατόν η σύγχρονη και η παραδοσιακή έννοια της διαφθοράς να συγχέονται τόσο εύκολα; Μολονότι οι σημασίες τους είναι τόσο διαφορετικές, και οι δύο έννοιες της πολιτικής διαφθοράς προσπαθούν να καθιερώσουν μία κανονιστική διάκριση ανάμεσα στο τι είναι επιθυμητό και στο τι δεν είναι. Σύμφωνα με την παραδοσιακή έννοια της πολιτικής διαφθοράς, τα χαρακτηριστικά ενός πολίτη, ενός βασιλιά ή ενός καθεστώτος, όπως θα όφειλαν αυτά να είναι, ορίζονται κατ' αντιδιαστολή με εκείνα που θεωρούνται ανεπιθύμητα όταν εξετάζονται από την οπτική γωνία αυτής της ιδεατής πραγματικότητας. Σύμφωνα με τη σύγχρονη έννοια, επιβάλλεται ένας αυστηρός διαχωρισμός ανάμεσα στο δημόσιο και το ιδιωτικό και διάφορα φαινόμενα που αποκλίνουν από αυτόν τον παραδεδομένο διαχωρισμό ορίζονται ως διαφθορά. Αυτή η διαφορά μεταξύ του δέοντος είναι (παραδοσιακή έννοια) και της τήρησης των πραγμάτων στην αρμόζουσα θέση τους (σύγχρονη έννοια) έχει τεράστια σημασία. Αφ' ενός έχουμε ένα κανονιστικό πολιτικό πρόγραμμα που ορίζει τι είναι καλό, και στη βάση αυτή μπορεί να καθιερώσει τι είναι διεφθαρμένο ή κακό. Αφ' ετέρου έχουμε την εισαγωγή ενός διαχωρισμού ανάμεσα στο επιθυμητό και το ανεπιθύμητο με έναν πιο τεχνοκρατικό και πλάγιο τρόπο. Η πρόβλεψη διάταξη όλων των κοινωνικών πραγμάτων γίνεται στη βάση οντολογικών παραδοχών ως προς τη διάκριση δημοσίου/ιδιωτικού και ό,τι διαταράσσει αυτήν την εικόνα για το πώς θα όφειλαν να έχουν τα πράγματα στιγματίζεται ως διαφθορά.

Καθόσον η σύγχρονη έννοια της διαφθοράς δεν λειτουργεί ως ρητή κανονιστική κατασκευή αλλά ως άρθρωση κατηγοριών της αστικής πολιτικής οντολογίας, επιτυγχάνει να συγκροτεί και να επανεπιβεβαιώνει τον κυρίαρχο διαχωρισμό ανάμεσα σε δημόσιο και ιδιωτικό μέσα από την εφαρμογή του και την επακόλουθη κατηγοριοποίηση των φαινομένων σε διεφθαρμένα ή μη, σε φυσιολογικά ή παθολογικά. Έτσι, η κανονιστική διάσταση της νεωτερικής έννοιας της διαφθοράς εκδηλώνεται ακριβώς εξαιτίας της ικανότητάς της να κατηγοριοποιεί τα κοινωνικά φαινόμενα. Βασίζοντας τη διάκριση ανάμεσα στο φυσιολογικό και το παθολογικό στο διαχωρισμό ιδιωτικό/δημόσιο, η σύγχρονη έννοια της πολιτικής διαφθοράς διαπιστώνει μία πραγματικότητα, αλλά ταυτόχρονα θεμελιώνει ένα πολιτικό πρόγραμμα που έχει σαν στόχο την επίτευξη του φυσιολογικού. Όπως σημειώνει ο Georges Canguilhem (1991) πραγματευόμενος τα θεμέλια της έννοιας του φυσιολογικού:

Κατά την ανάλυση αυτών των σημασιών [του φυσιολογικού] έχει επισημανθεί το πόσο αμφίλο-

γος είναι αυτός ο όρος εφόσον ορίζει συγχρόνως ένα γεγονός και «μία αξία που αποδίδεται σ' αυτό το γεγονός από τον ομιλούντα χάρη σε μια αξιολογική κρίση για την οποία αναλαμβάνει την ευθύνη». Θα πρέπει επίσης να τονιστεί ότι αυτή η αμφιλογία ενισχύεται από τη φιλοσοφική παράδοση του ρεαλισμού η οποία πρεσβεύει ότι, καθώς κάθε γενικότητα παραπέμπει σε μία ουσία και κάθε τελειότητα στην πραγμάτωση μίας ουσίας, μία παρατηρήσιμη στα πράγματα γενικότητα παίρνει την αξία της πραγματωμένης τελειότητας, και ένα κοινό γνώρισμα, την αξία ενός ιδεότυπου. (125)

Μ' αυτό τον τρόπο, η νεωτερική έννοια της διαφθοράς επαναλαμβάνει την κανονιστική-πολιτική έμφαση της παραδοσιακής έννοιας της πολιτικής διαφθοράς, αλλά το κάνει μ' ένα τρόπο ουσιοκρατικό και απολιτικό. Η σύγχυση των δύο εννοιών της πολιτικής διαφθοράς εμφανίζεται έτσι, τουλάχιστον μερικώς, ως αποτέλεσμα της παρεμφερούς κανονιστικής λειτουργίας να διακρίνει εκείνο που είναι πολιτικά επιθυμητό από αυτό που δεν είναι. Αλλά ήδη η σύγχρονη έννοια της διαφθοράς εμπεριέχει μία ανιστορική και άκριτη αντίληψη των πολιτικών φαινομένων που αποδέχεται το διαχωρισμό του δημοσίου από το ιδιωτικό κυριολεκτικά, σαν κάτι το εγγενές σ' όλες τις κοινωνίες, σαν το φυσιολογικό. Γι' αυτό το λόγο, πολύ σπάνια γίνεται ορατή στους παρατηρητές η ιστορική ιδιαιτερότητα και η κοινωνική συνάφεια της έννοιας της πολιτικής διαφθοράς. Παρομοίως η σύμφυση των δύο εννοιών της διαφθοράς, έχει ως αποτέλεσμα να ουσιοποιείται η νεωτερική έννοια της διαφθοράς και, προβαλλόμενη αναδρομικά στην ιστορία, να εμφανίζει το διαχωρισμό του δημοσίου από το ιδιωτικό ως κάτι το αιώνιο.

Είναι χαρακτηριστικό ότι οι περισσότερες από τις σύγχρονες συζητήσεις για την πολιτική διαφθορά στο πεδίο των πολιτικών επιστημών γίνονται στο πλαίσιο της συγκριτικής πολιτικής, και όχι της κανονιστικής πολιτικής θεωρίας. Υπό το πρόσχημα της πραγμάτευσης των πελατειακών σχέσεων, της πατρωνίας, του ολοκληρωτισμού, της κοινωνίας των πολιτών κ.ο.κ., η συγκριτική πολιτική ανάλυση δεν κάνει άλλο από το να επιβεβαιώνει την κανονικότητα των Ηνωμένων Πολιτειών και των άλλων προηγμένων καπιταλιστικών κοινωνιών μέσα από την ανάδειξη των παθολογιών των «λιγότερο ανεπτυγμένων» εθνών.⁸ Σύμφωνα με την επισήμανση του Canguilhem που παραθέσαμε παραπάνω, μια σταθερή παραδοχή της συναφούς γραμματείας είναι ότι το δημόσιο και το ιδιωτικό αποτελούν ουσιαστικά γνώρισμα των ανθρώπινων κοινωνιών, ότι η πολιτική τους ανάπτυξη και πρόοδος απαιτεί την πραγμάτωση αυτού του διαχωρισμού και τη διαμόρφωση θεσμών, νόμων και νοοτροπιών που θα τερματίσουν την συστηματική διαφθορά που επικρατεί σ' αυτές τις υπανάπτυκτες κοινωνίες. Η δήλωση του Jacob Von Klaveren (1989) που ακολουθεί είναι ενδεικτική: «Ξέρουμε πως τα πολιτικά συστήματα των λεγομένων υπανάπτυκτων περιοχών παραμένουν ακόμα στο στάδιο της συστηματικής διαφθο-

ράς, και υπάρχουν γι' αυτό σημαντικοί λόγοι στους οποίους δεν μπορούμε να υπεισέλθουμε εδώ. Χάριν απλουστεύσεως, θα μπορούσαμε να πούμε ότι, τηρουμένων των αναλογιών, ο Διαφωτισμός δεν συντελέστηκε ακόμα εκεί, πράγμα που δεν είναι και τόσο παράξενο, αν λάβουμε υπόψη το χαμηλό εκπαιδευτικό επίπεδο» (557).⁹ Σε ένα διαφορετικό πλαίσιο, ακόμα και ένας στοχαστής της πολιτικής του αναστήματος της Hannah Arendt υποστηρίζει ότι ο ολοκληρωτισμός χαρακτηρίζεται από την εξάλειψη της διάκρισης δημοσίου/ιδιωτικού (Arendt 1968). Ο ολοκληρωτισμός, κατ' επέκταση, συνιστά διαφθορά του διαχωρισμού του δημοσίου από το ιδιωτικό, μία παθολογική άρνηση του διαχωρισμού ανάμεσα σε δημόσιο και ιδιωτικό, και είναι, κατά συνέπεια, λιγότερο επιθυμητός απ' την φυσιολογική άρθρωση του διαχωρισμού αυτού στις φιλελεύθερες κοινωνίες. Απ' αυτήν τη σκοπιά, η Arendt δεν είναι περισσότερο ικανή να ξεπεράσει την ουσιοκρατική αστική αντίληψη του δημοσίου και του ιδιωτικού από ότι οι εκπρόσωποι της δεσπόζουσας τάσης στις κοινωνικές επιστήμες με τις θεωρίες τους για τον εκσυγχρονισμό και την ανάπτυξη.

Κανόνες διαχωρισμού:

Από το Λευιτικόν στην Ουάσιγκτον

Οι κατηγοριοποιήσεις, ωστόσο, των πανεπιστημιακών δεν είναι η αιτία του διαχωρισμού ανάμεσα στο τι θεωρείται φυσιολογική και τι παθολογική άρθρωση του δημοσίου και του ιδιωτικού. Οι ακαδημαϊκές κατηγορίες συχνά δεν είναι τίποτα περισσότερο από αντανakλάσεις των κατηγοριών και των κανονιστικών επιταγών που επικρατούν στις ίδιες τις αστικές κοινωνίες. Αυτό που πρέπει να διερευνήσουμε είναι πώς οι αστικές κοινωνίες διαμορφώνουν και ρυθμίζουν την αντίληψή τους για το φυσιολογικό αναφορικά με το διαχωρισμό δημοσίου/ιδιωτικού.

Όπως πρώτος ο Canguilhem υποστήριξε στο βιβλίο του *The Normal and the Pathological* (1991), και όπως ο Michel Foucault απέδειξε στις διάφορες μελέτες του για τις πρακτικές κανονικοποίησης, το ερώτημα δεν είναι απλώς πώς κατασκευάζεται το φυσιολογικό, αλλά πώς το φυσιολογικό συγκροτείται μέσα από την παραγωγή του παθολογικού. Το φυσιολογικό στην περίπτωση της διαφθοράς, ακριβώς όπως και στην περίπτωση των σωματικών ασθενειών και των ψυχολογικών διαταραχών, είναι ως επί το πλείστον μία αρνητική κατηγορία: φυσιολογικό, νορμάλ, είναι αυτό που δεν είναι παθολογικό. Πώς ξέρουμε τι είναι παθολογικό; Υπάρχουν κανόνες που μας το λένε. Ο όρος «νορμάλ», που χρησιμοποιείται και στα ελληνικά για να περιγράψει το φυσιολογικό, παράγεται από το λατινικό *norma* (κανόνας). Το νορμάλ είναι αυτό που συμμορφώνεται προς τον κανόνα. Κατά συνέπεια, το να συμμορφώνεται με τον κανόνα στην περίπτωση της πολιτικής διαφθοράς σημαίνει να μην λειτουργείς έξω από τα όρια που θέτουν οι κανόνες που ρυθμίζουν την

καθαρότητα του δημοσίου και του ιδιωτικού. Αν η παραβίαση αυτών των κανόνων είναι συστατική του παθολογικού, της διαφθοράς, τότε η τήρησή τους δεν μπορεί παρά να ταυτίζεται με το φυσιολογικό, το καλό και το επιθυμητό. Αν θέλουμε να καταλάβουμε πώς κατασκευάζεται το φυσιολογικό, πρέπει να αναγνωρίσουμε τους κανόνες εκείνους που ορίζουν το παθολογικό και που πάνω τους βασίζεται η υποτιθέμενη καθαρότητα του δημοσίου.

Η ανάλυση των κανόνων διαχωρισμού από την Mary Douglas αποτελεί ένα δόκιμο σημείο εκκίνησης για μια τέτοιου είδους ανάλυση. Όπως σημειώθηκε πιο πάνω, η Douglas υποστηρίζει πως οι κοινωνίες έχουν την τάση να κατονομάζουν «αντικείμενα ή ιδέες που είναι πιθανόν να διαταράξουν οικείες κατηγοριοποιήσεις» ως ακάθαρτα/βρώμικα/διεφθαρμένα. Αυτές οι κατηγοριοποιήσεις, με τη σειρά τους, βασίζονται σ' ένα εννοιολογικό οικοδόμημα «του οποίου τα θεμέλια, τα όρια, τα περιθώρια και οι εσωτερικοί διαχωρισμοί διατηρούνται στις μεταξύ τους σχέσεις μέσα από τελετουργίες διαχωρισμού». Το πιο ενδιαφέρον ως προς τις προεκτάσεις του για την ανάλυσή μας είναι ο τρόπος που η Douglas εφαρμόζει αυτές τις αρχές για να εξηγήσει τους διάφορους κανόνες βάσει των οποίων διακρίνονται οι καθαρές και οι ακάθαρτες τροφές στο Λευιτικόν. Η Douglas προσπαθεί να λύσει εκείνο που για πολύ καιρό θεωρείτο από τους μελετητές της Βίβλου γρίφος, να εξηγήσει δηλαδή γιατί ορισμένα ζώα θεωρούνται ακάθαρτα και κάποια άλλα καθαρά: «Γιατί θα έπρεπε η καμήλα, ο λαγός και ο ασβός να είναι ακάθαρτα; Γιατί να είναι μερικές ακρίδες, αλλά όχι όλες, ακάθαρτες; Γιατί να είναι ο βάτραχος καθαρός και το ποντίκι και ο ιπποπόταμος ακάθαρτα; Τι κοινό έχουν οι χαμαιλέοντες, οι τυφλοπόντικες και οι κροκόδειλοι που τα κάνει να ανήκουν στην ίδια κατηγορία;» (42).¹⁰ Όπως σημειώνει η Douglas, υπάρχουν δύο τάσεις στην αντιμετώπιση αυτού του προβλήματος. Η μία προσέγγιση θεωρεί αυτούς τους κανόνες αυθαίρετους, ανορθολογικούς και ανεξήγητους. Η άλλη θεωρεί ότι, ως επί το πλείστον, εξυπηρετούν εκπαιδευτικούς και πειθαρχικούς σκοπούς, όπως τη διδασκαλία αυτοπειθαρχίας· τέτοιους σκοπούς υπηρετεί ο χαρακτηρισμός των πιο εύγευστων και ορεκτικών ζώων ως ακάθαρτων ή ο στιγματισμός των ζώων που θα μπορούσαν να βλάψουν την υγεία και να μεταφέρουν ασθένειες ή να εκθέσουν την εβραϊκή κουλτούρα στη βλαπτική επιρροή γειτονικών πολιτισμών (30-33, 44-50). Η Douglas επισημαίνει τις αντιφάσεις και τις ασυνέπειες αυτών των προσπαθειών εξήγησης των κανόνων και επιχειρεί μία καινούργια εξήγηση, αντιμετωπίζοντας τους διάφορους κανόνες όπως ακριβώς παρουσιάζονται, δηλαδή ως κανόνες διαχωρισμού. Η Douglas σημειώνει πως η παραδοσιακή έννοια του ιερού ήταν εντελώς κυριολεκτική: αναφερόταν στην αρτιότητα, στην πληρότητα, στην καθαρότητα της μορφής (51-53). Έτσι, για παράδειγμα, τα ζώα που ήταν κατάλληλα για θυσία όφειλαν να είναι άρτια και καθαρά,

χωρίς φυσικές ατέλειες και ελαττώματα. Παρομοίως, προκειμένου να επιτευχθεί η αρτιότητα και η πληρότητα, οφείλει και η οργάνωση του κόσμου να διατηρείται καθαρή. Από αυτήν την αντίληψη του ιερού πηγάζουν κανόνες που απαγορεύουν τη σπορά του ίδιου χωραφιού με περισσότερα από ένα είδος σπόρων, το συνδυασμό δύο ή περισσότερων ειδών νημάτων κατά την ύφανση ρούχων, την κτηνοβασία, κοκ. Το να είναι κανείς ετερόδοξος και να προκαλεί σύγχυση είναι ανίερο· τα πράγματα πρέπει να διατηρούνται στη σωστή τους τάξη και να μην αναμειγνύονται.

Η κατηγοριοποίηση των καθαρών και των ακάθαρτων τροφών δεν έχει, λοιπόν, καμιά σχέση με το πόσο ορεκτικά, άσχημα, υγιεινά, ή βρωμερά είναι τα ζώα αλλά, περισσότερο, με το πόσο καθαρά είναι σε σχέση με την κατηγορία στην οποία ανήκουν. Τα ζώα που ανήκουν στον ουρανό είναι πουλιά, έχουν φτερά, δύο πόδια και πετάνε. Όλα τα πουλιά που δεν πετάνε είναι ακάθαρτα εφόσον αψηφούν αυτές τις αρχές, όπως και καθετί που πετάει αλλά δεν είναι πουλί. Τα ζώα που ανήκουν στο νερό είναι ψάρια με λέπια και πτερύγια. Ό,τι ζει στο νερό και δεν έχει αυτά τα χαρακτηριστικά είναι ακάθαρτο. Τα ζώα που περιπλανώνται στη γη έχουν τέσσερα πόδια και περπατούν ή πηδούν. Τα ζώα που μοιάζουν να έχουν δύο πόδια και δύο χέρια, όπως οι κροκόδειλοι, τα ποντίκια και τα κουνάβια είναι ακάθαρτα. Όλα τα ζώα που έρπουν είναι ακάθαρτα δεδομένου ότι αυτός ο τρόπος κίνησης δεν ανήκει ούτε στον ουρανό ούτε στο νερό ούτε στη στεριά. Έτσι, τα σκουλήκια, τα φίδια και τα παρόμοια είναι ακάθαρτα. Κάποια είδη ακρίδας είναι καθαρά επειδή πηδάνε. Οι ακρίδες που πετάνε έχουν ένα χαρακτηριστικό που μόνο τα πουλιά επιτρέπεται να έχουν. Τα «γνήσια» θηλαστικά έχουν πόδια με οπλές και είναι μηρυκαστικά. Οι καμήλες, οι χοίροι, οι ασβοί και οι λαγοί που δεν έχουν το ένα ή και τα δύο από τα παραπάνω γνωρίσματα είναι ακάθαρτα. Τα μέλη της οικογένειας της αντιλόπης, οι κατσίκες και τα πρόβατα, οι αγελάδες, κτλ. ανταποκρίνονται σ' αυτούς τους κανόνες, είναι συνεπώς καθαρά (Douglas 1966, 56-58).

Η ανάλυση της Douglas μας προσφέρει μία σημαντική εξεικόνιση της ιδέας της καθαρότητας ως διατήρησης των πραγμάτων στην αρμόζουσα θέση τους. Επιπλέον, μας προσφέρει ένα μοντέλο για να ερμηνεύουμε άλλα σύνολα κανόνων διαχωρισμού. Η ερμηνεία των κανόνων διαχωρισμού που αφορούν την πολιτική διαφθορά μοιάζει εκ πρώτης όψεως πολύ διαφορετική από εκείνη που συναντάμε στο Λευιτικόν, επειδή ακριβώς έχουμε ήδη εντοπίσει τη βασική ιδέα πίσω από τους κανόνες στιγματισμού της πολιτικής διαφθοράς (την αποτροπή της μόλυνσης του δημόσιου αγαθού από τα ιδιωτικά συμφέροντα). Έτσι, εύκολα μπορεί να οδηγηθεί κανείς στο συμπέρασμα ότι, μολονότι η εξήγηση του Λευιτικού από την Douglas επιβάλλεται με την κομψότητά της και την ικανότητα να εξηγήσει όλες τις φαινομενικά παράταιρες κατηγορίες του καθαρού και του ακάθαρτου, δεν θα ήταν

χρήσιμη για την εξέταση των κανόνων της πολιτικής διαφθοράς. Αυτό, όμως, το συμπέρασμα θα ήταν λανθασμένο, γιατί στηρίζεται μόνο στη γνώση της γενικής αρχής που πρυτανεύει στο διαχωρισμό δημόσιο/ιδιωτικό. Γιατί, για παράδειγμα, είναι αποδεκτό ένα μέλος του Κογκρέσου να πάει ένα επταήμερο ταξίδι πληρωμένο από ένα λόμπυ αλλά όχι ένα οκταήμερο ταξίδι; Γιατί είναι οι πελατειακές σχέσεις διαφθορά αλλά η θέσπιση νόμων που ωφελούν τους οικονομικούς υποστηρικτές μιας προεκλογικής εκστρατείας συνήθως δεν είναι; Γιατί επιτρέπεται σε πρώην στελέχη να πλευρίζουν για λογαριασμό των λόμπυ τους βουλευτές για τους οποίους δούλευαν στο παρελθόν μόνο μετά την πάροδο ενός χρόνου, και όχι ύστερα από τέσσερα ή πέντε χρόνια, ή ποτέ, ή ευθύς εξ αρχής; Η πραγματικότητα είναι ότι, με μια μερική εξαίρεση, ποτέ στην ιστορία του σύγχρονου κράτους δεν υπήρξε νόμος που να απαγορεύει την πολιτική διαφθορά αυτή καθεαυτή.¹¹ Οι νόμοι αφορούν συγκεκριμένες μόνον περιπτώσεις εκείνου που θα μπορούσε να ταξινομηθεί ως πολιτική διαφθορά: το λάδωμα, την κατάχρηση, τον νεποτισμό, κοκ. Έτσι, μολονότι δεν είναι απαραίτητο να αναζητήσουμε τη γενική αρχή της πολιτικής διαφθοράς, είναι ανάγκη, αν θέλουμε να κατανοήσουμε τις ιδέες στις οποίες βασίζονται όλα όσα οι αστικές κοινωνίες εννοούν ως διαφθορά, να εξετάσουμε τους κανόνες που είναι σχεδιασμένοι για να συντηρήσουν την καθαρότητα και το διαχωρισμό του δημόσιου από το ιδιωτικό.

Ακολουθεί ένα τμήμα του κανονισμού ηθικής της Βουλής των Αντιπροσώπων που θα χρησιμεύσει σαν βάση για την ανάλυση που θα γίνει παρακάτω. Οι κανόνες διαιρούνται σύμφωνα με το είδος της δραστηριότητας στην οποία αναφέρονται, και η διατύπωση του κάθε κανόνα αποτυπώνεται ακριβώς όπως εμφανίζεται σε μία σύνοψη του κανονισμού ηθικής που μοιράζεται σ' όλα τα μέλη, τους αξιωματούχους και τους υπαλλήλους της Βουλής των Αντιπροσώπων (Committee on Standards of Official Conduct 2001).

Ο Κανονισμός της Βουλής Περί Δώρων απαγορεύει την αποδοχή οποιουδήποτε δώρου εκτός από εκείνα που επιτρέπουν οι ρητές εξαιρέσεις του κανόνα. Τα δώρα που επιτρέπονται από τις εξαιρέσεις περιλαμβάνουν:

- Κάθε δώρο (εκτός από μετρητά ή ισοδύναμο με μετρητά) αξίας μικρότερης των 50 δολαρίων. Ωστόσο η συνολική αξία δώρων που μπορούν να γίνουν αποδεκτά από την ίδια πηγή στη διάρκεια ενός ημερολογιακού έτους είναι μικρότερη των 100 δολαρίων·

- Δώρα από συγγενείς, και δώρα από άλλους αντιπροσώπους ή υπαλλήλους·

- Δώρα που δικαιολογούνται από προσωπική φιλία (ωστόσο κάθε δώρο αξίας μεγαλύτερης από 250 δολάρια δεν μπορεί να γίνει δεκτό χωρίς γραπτή έγκριση από την Επιτροπή Δεοντολογίας)·

- Προσωπική φιλοξενία σε ιδιωτική κατοικία (εξαιρουμένων των κατοικιών που ανήκουν σε καταγεγραμμένα μέλη λόμπυ).

- Οτιδήποτε έχει πληρωθεί από κυβερνητικά ταμεία (ομοσπονδιακά, πολιτειακά, τοπικά).

Βουλευτές και υπάλληλοι ποτέ δεν επιτρέπεται να επιζητούν ή να αποδέχονται δώρα που συνδέονται με ενέργεια που έχουν κάνει ή που τους ζητήθηκε να κάνουν.

Ιδιωτική πληρωμή αναγκαίας τροφής, εξόδων μεταφοράς και διανυκτέρευσης μπορεί να γίνει δεκτή από αναγνωρισμένο ιδιωτικό χορηγό εφόσον πρόκειται για ταξίδι που γίνεται με σκοπό τη συμμετοχή σε διαβούλευση, ομιλία ή έρευνα που σχετίζονται με τα επίσημα καθήκοντα.

Ανώτατο όριο ημερών ταξιδιού που καλύπτονται από δαπάνες χορηγού:

- 4 μέρες, συμπεριλαμβανομένου του χρόνου μετάβασης, για ταξίδια εσωτερικού.

- 7 μέρες, μη συμπεριλαμβανομένου του χρόνου μετάβασης, για ταξίδια εξωτερικού.

Απαγορεύεται η χρήση των πόρων των γραφείων του Κογκρέσου (συμπεριλαμβανομένων του μηχανικού εξοπλισμού, των αναλωσίμων ή του αρχειακού υλικού) για προεκλογικούς λόγους.

Απαγορεύεται η άγρα οικονομικών συνεισφορών για πολιτικούς λόγους από ή μέσα σε γραφείο του Κογκρέσου.

Μη δεχθείτε καμία οικονομική συνεισφορά που συνδέεται με οποιαδήποτε επίσημη ενέργεια, παρελθούσα ή μέλλουσα.

Απαγορεύεται η προσωπική χρήση ή ο δανεισμός από τους πόρους του προεκλογικού ταμείου, όπως και η χρήση του για επίσημες σκοπιμότητες του Κογκρέσου.

Αποφύγετε την ανάμειξη των πόρων της Βουλής με ιδιωτικούς πόρους.

Η επίσημη θέση και η εμπιστευτική πληροφόρηση να μην χρησιμοποιούνται για προσωπικό όφελος.

Ένας βουλευτής οφείλει να απέχει από την ψηφοφορία για κάποιο ζήτημα μόνον εφόσον έχει ένα άμεσο προσωπικό ή χρηματικό ενδιαφέρον γι' αυτό.

Ανώτατο όριο εισοδήματος από εργασίες εκτός Κογκρέσου για το έτος 2001: 21,765 δολάρια.

Για ένα χρόνο μετά το τέλος της θητείας του:

- Ένας πρώην βουλευτής δεν επιτρέπεται να επικοινωνεί με ή να εμφανίζεται μπροστά σε βουλευτή ή υπάλληλο είτε του Κογκρέσου είτε οποιουδήποτε γραφείου της Νομοθετικής Εξουσίας με πρόθεση να επηρεάσει επίσημες αποφάσεις για λογαριασμό τρίτου.

- Ανώτερα στελέχη βουλευτικών γραφείων δεν επιτρέπεται να επικοινωνούν με ή να εμφανίζονται μπροστά στον

πρώην προϊστάμενό τους με πρόθεση να επηρεάσουν αποφάσεις για λογαριασμό τρίτου.

Οι κανόνες αυτοί περιέχουν όλα τα σημαντικά συστατικά της έννοιας της διαφθοράς που έχω ήδη επισημάνει και αναλύσει. Η αρχή των δύο σωμάτων είναι πρόδηλη στους κανόνες που κάνουν τη διάκριση ανάμεσα στο πρόσωπο με την ιδιότητα του δημόσιου λειτουργού και στο πρόσωπο με την ιδιότητα του ιδιώτη. Δώρα από την οικογένεια, δώρα από άλλα μέλη του Κογκρέσου, δώρα από κοντινούς φίλους, και οτιδήποτε έχει πληρωθεί με πόρους του δημοσίου επιτρέπονται (δεδομένου ότι όλες αυτές οι συναλλαγές συνιστούν σχέσεις ιδιώτη προς ιδιώτη ή δημοσίου λειτουργού προς δημόσιο λειτουργό). Η φιλοξενία σε ιδιωτική κατοικία επιτρέπεται εφόσον ο οικοδεσπότης δεν είναι καταγεγραμμένος λομπίστας (κάτι που θα αναιρούσε τον ιδιωτικό χαρακτήρα της κατοικίας). Οι βουλευτές οφείλουν να απέχουν της ψηφοφορίας προκειμένου για θέματα στα οποία έχουν προσωπικό συμφέρον. Ομοίως, μόνιμο στοιχείο αυτών των κανόνων είναι η γενική απαγόρευση κάθε ανάμειξης του δημόσιου με το ιδιωτικό. Όλοι οι κανόνες εκφράζουν αυτή την αρχή. Η σύσταση προς όλο το προσωπικό της Βουλής των Αντιπροσώπων να «αποφεύγει την ανάμειξη των πόρων της Βουλής με ιδιωτικούς πόρους» είναι ξεκάθαρη. Με αυτόν τον τρόπο τα κύρια χαρακτηριστικά αυτών των κανόνων ανταποκρίνονται ξεκάθαρα στις δύο εννοιολογικές αρχές (των δύο σωμάτων και της διαφθοράς ως ανάμειξης κατηγοριών).

Μια ενδιαφέρουσα γκρίζα ζώνη είναι η θέση του πολιτικού υποψηφίου. Οι προεκλογικές εκστρατείες για επανεκλογή είναι φανερό ότι δεν εμπίπτουν στη δημόσια πλευρά της εξίσωσης. Το προσωπικό και οι πόροι του Κογκρέσου δεν επιτρέπεται να χρησιμοποιούνται για τους σκοπούς της εκστρατείας. Δεν επιτρέπεται προεκλογικές δραστηριότητες, συμπεριλαμβανομένης της άγρας οικονομικής ενίσχυσης, να λαμβάνουν χώρα σε οποιοδήποτε χώρο του Κογκρέσου. Ακόμα και η αποστολή ενημερωτικού υλικού προς τους εκλογείς απαγορεύεται για ενενήντα μέρες πριν από τις εκλογές επειδή θα ήταν αδύνατο να αποφανθεί κανείς για το αν ο αποστολέας ενεργεί ως δημόσιος λειτουργός ή ως υποψήφιος. Και αντίστροφα, οι οικονομικές συνεισφορές στις προεκλογικές εκστρατείες δεν επιτρέπεται να χρησιμοποιούνται για δημόσιους ή προσωπικούς λόγους. Φαίνεται πως οι υποψήφιοι και η οικονομικές συνεισφορές στις προεκλογικές τους εκστρατείες δεν εμπίπτουν ούτε στη σφαίρα του ιδιωτικού ούτε στη σφαίρα του δημοσίου. Αντιπροσωπεύουν μια πολύ ενδιαφέρουσα ενδιάμεση κατάσταση και μία θέση που είναι εγγενώς ετερόδοξη και «ακάθαρτη» (όπως εκείνα τα σκουλήκια που ως ζώα που έρπουν είναι ακάθαρτα αλλά μόλις μεταμορφωθούν σε έντομα που περπατούν ή πετούν, μεταπηδούν στην κατηγορία του καθαρού). Μπορεί να είναι φυσιολογικό να είσαι κοινός πολίτης και μπορεί να

είναι επίσης φυσιολογικό να είσαι δημόσιος λειτουργός· το να είσαι όμως υποψήφιος σημαίνει ότι δεν είσαι τίποτε από τα δύο και, συνεπώς, η εννοιολογική θέση του υποψήφιου πρέπει να κρατηθεί όσο πιο ξέχωρα γίνεται από τις συνηθισμένες κατηγορίες του δημόσιου και του ιδιωτικού για να αποφεύγονται οι συγχύσεις.

Αφήνοντας αυτή την ιδιάζουσα περίπτωση κατά μέρος, η μεγαλύτερη πρόκληση που αντιμετωπίζουμε κατά την ερμηνεία των κανόνων διαχωρισμού είναι να εξηγήσουμε, πρώτον, όλες τις πιθανές μορφές της διαφθοράς για τις οποίες δεν προβλέπεται κανόνας, και, δεύτερον, όλους εκείνους τους κανόνες που φαίνονται αυθαίρετοι ή που θα μπορούσαν, τουλάχιστον, να είναι διαφορετικοί χωρίς να θυσιάζεται η συμμόρφωσή τους προς τις γενικές αρχές της έννοιας της διαφθοράς. Για παράδειγμα, γιατί πρέπει το όριο για τα επιτρεπτά δώρα να τίθεται στα 50 δολάρια και όχι παρακάτω ή παραπάνω; Αν το όριο ήταν τα 60 δολάρια ή τα 100 ή τα 10, δεν θα εξακολουθούσε ο κανόνας να επιτελεί την ίδια λειτουργία; Δεν θα παρέμεναν οι αρχές που διέπουν τον κανόνα οι ίδιες; Ομοίως, πώς μπορούμε να ερμηνεύσουμε ορισμένους από τους πιο γενικούς και χαλαρούς κανόνες, όπως εκείνον που απαγορεύει να χρησιμοποιείς την επίσημη θέση σου για ιδιωτικό όφελος;

Αν μπορούμε να αποκομίσουμε κάτι από την ανάλυση του *Λευιτικού* που επιχειρήσε η Douglas είναι ότι οι κανόνες διαχωρισμού είναι συνώνυμοι με κάποιο σύστημα ιδεών, το ένα συγκροτεί το άλλο. Το σύστημα ιδεών που διέπει τους κανόνες είναι και το ίδιο δημιούργημα των κανόνων. Δεν μπορούν να υπάρξουν οι κατηγορίες του καθαρού και του ακάθαρτου χωρίς τους κανόνες διαχωρισμού, και ούτε μπορούν να υπάρξουν κανόνες διαχωρισμού χωρίς κατηγορίες. Έτσι, ο λόγος που το όριο για τα δώρα είναι τα 50 δολάρια είναι η ανάγκη της ύπαρξης ενός ορίου, ενός κανόνα διαχωρισμού. Αυτό δεν σημαίνει ότι το ποσό είναι τυχαίο ή ότι οποιοδήποτε ποσό θα επιτελούσε την ίδια πρακτική λειτουργία. Το πρώτο βήμα για να καταλάβουμε αυτόν τον κανόνα είναι να κατανοήσουμε γιατί είναι, ούτως ή άλλως, απαραίτητο να υπάρχει χρηματικό όριο. Επειδή υπάρχει το συγκεκριμένο όριο των 50 δολαρίων, και όχι απλά κάποια γενική αρχή διαχωρισμού του δημόσιου από το ιδιωτικό, μπορούμε τώρα να προσδιορίσουμε τι είναι συμβατό με τον κανόνα και τι όχι, μπορούμε τώρα να διακρίνουμε το φυσιολογικό από το παθολογικό ως προς την αποδοχή δώρων. Με τον ίδιο τρόπο, οι γενικές επιταγές που απαγορεύουν τη χρήση ενός δημόσιου αξιώματος για ιδιωτικό όφελος ή τη σύνδεση των δώρων και συνεισφορών με παρελθούσες ή μέλλουσες ενέργειες, στερούνται εν τέλει νοήματος και σημασίας. Για ποιον άλλο λόγο θα έδινε κάποιος που δεν είναι ούτε συγγενής ούτε φίλος δώρο ή οικονομική ενίσχυση σε ένα βουλευτή αν όχι σαν αντάλλαγμα για κάποια ενέργεια που έγινε στο παρελθόν ή υπάρχει ελπίδα να γίνει στο

μέλλον; Είναι ακριβώς επειδή όλοι γνωρίζουν αυτή την αλήθεια που μπαίνουν τα όρια και συγκεκριμενοποιούνται οι κανόνες διαχωρισμού.

Παραδείγματα της παραπάνω αρχής βρίθουν στον κανονισμό. Ξέρουμε ότι ο καθένας είναι δυνάμει διαμεσολαβητής οργανωμένων συμφερόντων, δηλαδή λομπίστας· προκειμένου λοιπόν να καθιερωθεί ένας σαφής διαχωρισμός, ο χαρακτηρισμός «λομπίστας» μετατρέπεται σε τεχνικό όρο που αναφέρεται σε εκείνους που είναι επισήμως καταγεγραμμένοι ως λομπίστες. Ξέρουμε ότι υπάρχουν πολλές ενέργειες εν ενεργεία βουλευτών που μπορεί να έχουν σαν αποτέλεσμα ιδιωτικό όφελος (πράγματι, αμέτρητες εταιρείες και δικηγορικά γραφεία διατίθενται να πληρώσουν σημαντικά ποσά για να προσλάβουν άτομα που μόλις άφησαν το δημόσιό τους αξίωμα, μόνο και μόνο επειδή υπήρξαν βουλευτές), και γι' αυτό έχουμε πλήθος κανόνων που ορίζουν τι συνιστά ιδιωτικό όφελος και τι όχι. Δεν μπορούμε να ξέρουμε τι είναι η πολιτική διαφθορά χωρίς να προσφύγουμε στους κανόνες διαχωρισμού.

Ότι το χρηματικό όριο για τα δώρα οφείλει να είναι τα 50 δολάρια, ότι ταξίδια πληρωμένα από ιδιώτες δεν μπορούν να ξεπερνούν τις τέσσερις ή επτά μέρες, ότι το επιπλέον εισόδημα δεν μπορεί να είναι μεγαλύτερο από 21.765 δολάρια, όλα αυτά έχουν και κάποια άλλη βάση. Όπως έχει επισημανθεί, το χρηματικό όριο των δώρων θα μπορούσε να είναι και τα 1.000 δολάρια χωρίς να αναιρείται η βασική αρχή που διέπει το συγκεκριμένο κανόνα που ορίζει τι είναι φυσιολογικό και τι παθολογικό. Αλλά θα ήταν πιο δύσκολο ένα δώρο τέτοιας αξίας να μην εκληφθεί ως διαφθορά από τους πολίτες. Είναι φανερό ότι όσο πιο μεγάλη είναι η αξία του δώρου τόσο λιγότερο πιστευτή γίνεται η άποψη ότι το πρόσωπο που δέχτηκε το δώρο δεν επηρεάστηκε από αυτό. Θα μπορούσε το χρηματικό όριο για τα δώρα να ήταν τα 100 δολάρια και το δώρο θα ήταν ακριβώς το ίδιο πιστευτό και αποτελεσματικό με το δώρο αξίας 50 δολαρίων. Το ζήτημα είναι ότι τα συγκεκριμένα όρια του κάθε κανόνα ανταποκρίνονται σε βασικές παραμέτρους που αφορούν το πώς είναι πιθανό να ερμηνευτούν τέτοιες ενέργειες. Μία αρχή πάνω στην οποία βασίζεται ένα μεγάλο μέρος αυτών των κανόνων είναι ότι οι δημόσιοι λειτουργοί οφείλουν να αποφεύγουν συμπεριφορές που καθιστούν προφανή τη διάσταση ανάμεσα στο συγκεκριμένο ιδιωτικό σώμα του δημόσιου λειτουργού και στην υποτιθέμενη καθαρότητα και αντικειμενικότητα του αφηρημένου, δημοσίου σώματός του. Για να αποκτήσουν το δικαίωμα πρώην υπάλληλοι και σύμβουλοι να επηρεάσουν έναν βουλευτή για λογαριασμό μιας ομάδας πίεσης οφείλουν να περιμένουν τουλάχιστον ένα χρόνο. Ακούγεται καλύτερα, είναι περισσότερο αποδεκτό. Αν πας σε ταξίδι που είναι πληρωμένο από ιδιώτες, μην το κάνεις να διαρκέσει πάνω από τέσσερις μέρες. Έτσι φαίνεται καλύτερα, προκαλεί λιγότερο. Μπορεί να είναι αλήθεια ότι οι εκλεγ-

μένοι δημόσιοι λειτουργοί έχουν την τάση να ενεργούν για λογαριασμό σημαντικών οικονομικών συμφερόντων που ενίσχυσαν την προεκλογική εκστρατεία τους, αλλά τουλάχιστον ως μην το κάνουν πολύ φανερά.

Ο έλεγχος της παραβίασης πολλών από τους παραπάνω κανόνες από τον ρεπουμπλικανό αντιπρόσωπο της Πενσυλβάνιας «Bud» Shuster δείχνει πολύ καθαρά την σημασία της παραπάνω αρχής. Ο Shuster, πρόεδρος της Επιτροπής Συγκοινωνιών και Υποδομών, έγινε το αντικείμενο μιας επίσημης διερεύνησης από την αρμόδια Επιτροπή Δεοντολογίας (Committee on Standards of Official Conduct – CSOC) κυρίως λόγω της διαφαινόμενης συμπαιγνίας του με την πρώην προσωπάρχη του, Ann Errard, που είχε δουλέψει γι' αυτόν για είκοσι δύο χρόνια (Committee on Standards of Official Conduct 2000a). Μετά την παραίτησή της από τη δημόσιά της θέση, η Errard άνοιξε τη δική της εταιρεία αντιπροσώπευσης συμφερόντων και προωθούσε στον Shuster τις υποθέσεις των πελατών της τόσο κατά τη διάρκεια του πρώτου χρόνου μετά την παραίτησή της όσο και αργότερα. Όπως έχουμε ήδη σημειώσει, ανώτερα επιτελικά στελέχη του Κογκρέσου απαγορεύεται να εκπροσωπούν συμφέροντα στον πρώην προϊστάμενό τους για ένα χρόνο από τον τερματισμό της υπαλληλικής τους σχέσης. Η επίσημη αναφορά της επιτροπής επισημαίνει ότι αυτός ο περιορισμός, που τέθηκε σε ισχύ το 1989, είχε σαν σκοπό, «να διαλύσει κάθε εντύπωση ότι οι κυβερνητικές αποφάσεις θα μπορούσαν να επηρεαστούν από κάποιον που χρησιμοποιεί ανάρμοστα την πρώην υψηλή του θέση» (CSOC 2000a, 8).

Ο Shuster και η Errard αποδείχτηκαν ανίκανοι να τηρήσουν τα προσχήματα. Όχι μόνο είχε εργαστεί η Errard ως προσωπάρχης του γραφείου του, αλλά, την εποχή που επικοινωνούσε με τον Shuster ως λομπίστας, ήταν επίσης και βοηθός ταμίας της προεκλογικής του εκστρατείας καθώς και σημαντική «fund-raiser» (το να είναι βεβαίως κανείς λομπίστας ή να κατέχει επιτελικό ρόλο σε μια προεκλογική εκστρατεία ή να ενεργεί ως fund-raiser είναι, αυτά καθαυτά, απολύτως νόμιμα· αρκεί να μην δοθεί η εντύπωση ότι γίνονται επ' ανταλλάγματι). Αφότου άρχισε η Errard να αντιπροσωπεύει τις εταιρείες Frito-Lay και Federal Express, ο Shuster προώθησε στο Κογκρέσο έναν νόμο για την εξαίρεση των φορτηγών μέσης χωρητικότητας (όπως αυτά που χρησιμοποιούσαν οι δύο εταιρείες) από πολλούς από τους ομοσπονδιακούς κανονισμούς ασφαλείας: «Μία χαμηλών τόνων προσπάθεια επηρεασμού της Επιτροπής Συγκοινωνιών πέτυχε σε λίγους μήνες αυτό που δεν είχαν καταφέρει αγώνες χρόνων» (CSOC 2000a, 79). Μετά την πρόσληψη της Errard από την Amtrak, ο Shuster πρωταγωνίστησε στην υπερψήφιση ενός νόμου που εξασφάλιζε στην Amtrak περισσότερους πόρους και τη δυνατότητα οικονομικής αναδιάρθρωσης. Μετά την πρόσληψη της Errard από την Outdoor Advertising Association of America, ο Shuster εξέ-

φρασε δυναμικά την υποστήριξή του για να περάσει ένας νόμος που θα επέτρεπε να τοποθετηθούν περισσότερες διαφημιστικές πινακίδες κατά μήκος οδών που είχαν οριστεί ως διαδρομές ιδιαίτερου φυσικού κάλλους. Ο νόμος τελικά πέρασε (CSOC 2000a, 79-82). Υπάρχουν και πολλές άλλες πιθανές παραβιάσεις που ερευνήθηκαν από το CSOC μεταξύ των οποίων ένα ταξίδι του Shuster στο Πόρτο Ρίκο πληρωμένο από έναν πελάτη της Errard, οι συχνές φιλοξενίες του Shuster στο σπίτι της Errard και η τακτική χρήση από τον Shuster του αυτοκινήτου της Errard.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η CSOC αποφάνθηκε πως ο Shuster δεν ήταν ένοχος για καμία παράβαση στις τρεις νομοθετικές υποθέσεις που προαναφέραμε. Κρίθηκε, όμως, ένοχος για παραβίαση του γράμματος του νόμου όσον αφορά τον κανόνα των δώδεκα μηνών και τους κανόνες για τα δώρα, και καταδικάστηκε για κακή λογιστική διαχείριση της χρηματοδότησης της προεκλογικής του εκστρατείας και για μερικές άλλες ασήμαντες παραβάσεις. Όλες οι παραβάσεις συμπυκνώνονται στην παραβίαση ενός κανόνα, και μάλιστα του υπ' αριθμόν Ι κανόνα του άρθρου Ι του Κώδικα Συμπεριφοράς (Code of Official Conduct): «Ένας βουλευτής, αξιωματούχος ή υπάλληλος της Βουλής των Αντιπροσώπων οφείλει πάντα να συμπεριφέρεται με τρόπο που να μην προσβάλλει την αξιοπιστία της Βουλής». Στην ουσία εκείνο για το οποίο κρίθηκε ένοχος ο Shuster είναι ότι δεν ήταν αρκετά καλός ηθοποιός για τη συντήρηση της αυταπάτης της καθαρότητας του δημοσίου αγαθού από τα ιδιωτικά συμφέροντα. Η επιστολή επίπληξης που απηύθυνε η CSOC στον Shuster δεν είναι παρά μια τελετουργική επανάληψη του πρώτου κανόνα. Αρχίζει σημειώνοντας ότι «με τις ενέργειές σας πλήξατε την αξιοπιστία της Βουλής», και συνεχίζει με την τεκμηρίωση των λόγων που καθιστούν την κάθε παράβασή του παραβίαση του άρθρου Ι: «Το πρώτο παράπτωμα, το οποίο συνιστά συμπεριφορά που έπληξε την αξιοπιστία της Βουλής των Αντιπροσώπων....Το τρίτο παράπτωμα που παραδεχτήκατε, και το οποίο έπληξε την αξιοπιστία της Βουλής....Το πέμπτο παράπτωμα που έχετε παραδεχτεί, και το οποίο συνιστά συμπεριφορά που έπληξε την αξιοπιστία της Βουλής....» (CSOC 2000b). Η επιστολή κλείνει με την παρακάτω δήλωση: «Στο ελεύθερο και δημοκρατικό μας σύστημα ρεπουμπλικανικής διακυβέρνησης, είναι ζωτικής σημασίας οι πολίτες να αισθάνονται εμπιστοσύνη προς την ακεραιότητα των νομοθετικών σωμάτων που θεσμοθετούν τους νόμους που κυβερνούν την Αμερική. Σε τελευταία ανάλυση, μεμονωμένα μέλη του Κογκρέσου μπορούν να υποσκάψουν το σεβασμό για τους θεσμούς της διακυβέρνησης» (CSOC 2000b).

Η αγνότητα και καθαρότητα του δημοσίου είναι κατοπτρική και απατηλή· πρόκειται για μια χειρονομία επιτελεστική, για το προϊόν μίας σειράς κανόνων σχεδιασμένων να συγκαλύψουν τη φετιχιστική φύση του διαχωρισμού του

δημόσιου από το ιδιωτικό. Στο *Λευιτικό*, η διαίρεση ανάμεσα στο καθαρό και στο ακάθαρτο ήταν τέτοια ώστε, ακολουθώντας τους κανόνες του διαχωρισμού, μπορούσε κανείς να επιτύχει πλήρως τον εννοιολογικό στόχο της αρτιότητας όπως αυτός γινόταν τότε κατανοητός. Στην Ουάσιγκτον, η φετιχιστική φύση του δημοσίου καθιστά αδύνατη την πλήρη επίτευξη του διαχωρισμού του δημοσίου από το ιδιωτικό ως προς το ουσιαστικό περιεχόμενο της πολιτικής. Το πλάσμα δικαίου, όπως το ονομάζει ο Kantowicz, του αφηρημένου σώματος του δημοσίου υλοποιείται και ρυθμίζεται μέσα από τους κανόνες του διαχωρισμού κατά το ότι εκείνο που διατηρείται αγνό δεν είναι η πολιτική καθεαυτή αλλά οι κατηγορίες της και οι τρόποι με τους οποίους αναπαριστά τον εαυτό της. Δεδομένης της αδυνατότητας να απομακρύνουμε τα «ιδιωτικά συμφέροντα» τόσο από τα πραγματικά σώματα των δημοσίων λειτουργών όσο και από την ουσία της αστικής πολιτικής, καθιερώνονται μια σειρά από κανόνες και πρακτικές με σκοπό τον εξαγνισμό του πεδίου των φαινομένων από πράξεις που αμφισβητούν την ταξινόμηση της κοινωνίας σε δύο αλληλοαποκλειόμενες σφαίρες, το δημόσιο και το ιδιωτικό. Η επιτυχία αυτών των κανόνων διαχωρισμού βασίζεται λοιπόν σε δύο αλληλοσυνδεόμενες επιταγές: τη ρύθμιση και συγκάλυψη ή εξάλειψη όλων εκείνων των δραστηριοτήτων που θα μπορούσαν να εκληφθούν από τους πολίτες ως παρείσφρηση της ιδιοτέλειας στο δημόσιο σώμα, και τη δόμηση των παραμέτρων και των ορίων εκείνου που οι πολίτες θα μπορούσαν να εκλάβουν ως διαφθορά χρησιμεύοντας απλώς ως σημείο αναφοράς για την καθιέρωση του τι συνιστά το φυσιολογικό και τι το παθολογικό σε αυτά τα θέματα.

Υπάρχουν πάρα πολλές δυνητικές περιπτώσεις διαφθοράς του δημοσίου από το ιδιωτικό που δεν συμπεριλαμβάνονται στους κανόνες που συζητήθηκαν παραπάνω, και αυτό δεν μπορεί παρά να ερμηνευθεί ως ένδειξη ότι εμπίπτουν στη «φυσιολογική» πλευρά της εξίσωσης. Θα μπορούσε εύκολα να υποστηριχθεί κανείς ότι είναι διεφθαρμένα τα μέλη του Κογκρέσου όταν ψηφίζουν σύμφωνα με τα ιδιωτικά συμφέροντα των εκλογέων της εκλογικής τους περιφέρειας, ή ότι ο πρόεδρος είναι διεφθαρμένος όταν διορίζει τους φίλους του σε κυβερνητικές θέσεις, κοκ. Δεν υπάρχει καμιά απαγόρευση για δραστηριότητες αυτού του είδους στους ισχύοντες κανόνες διαχωρισμού, μολονότι και οι δύο περιπτώσεις θα μπορούσαν κάλλιστα να αποτελούν παραβίαση των κανόνων, αν δεν τηρούνταν τα προσχήματα.¹² Οι πραγματιστικές απαιτήσεις της αστικής πολιτικής επιτάσσουν την ευρύτατη ένταξη των ιδιωτικών συμφερόντων στη σφαίρα του δημοσίου, αλλά και την πρόσληψη του βραχυκυκλώματος αυτού ως φυσιολογικού και επιθυμητού.

Με αυτήν την έννοια, οι κανόνες διαχωρισμού που συναντάμε στο *Λευιτικόν* και εκείνοι που συναντάμε στην Ουάσιγκτον δεν βασίζονται σε κάποια αλήθεια που ενυπάρχει στη φύση ή στην κοινωνία, αλλά συνιστούν απόπειρες τυποποίη-

σης και τελετουργικής αναπαραγωγής των σημασιών και των κατηγοριοποιήσεων μέσω των οποίων χαρτογραφεί η κοινωνία τις έννοιές και τις αντιλήψεις της. Κατά συνέπεια, η προσπάθεια να εξηγήσουμε τους κανόνες διαχωρισμού με αναφορά στην «πραγματική» βρωμιά που ενυπάρχει σε ένα αντικείμενο ή μία δραστηριότητα καθαυτά, είναι καταδικασμένη σε αποτυχία. Τα καβούρια και τα οστρακοειδή δεν είναι περισσότερο βρώμικα, αν τα δούμε από τη σκοπιά της θρεπτικότητας ή της βιολογίας, από ό,τι ο σολομός και ο τόνος. Οι πελατειακές σχέσεις δεν είναι πιο βρώμικες, θεωρούμενες από τη σκοπιά των συμφερόντων που εκφράζουν, από ό,τι η πλουραλιστική οργάνωση των ομαδικών συμφερόντων. Επιστρέφοντας στη Douglas, οι κανόνες αυτοί αποκτούν το νόημά τους μόνο σε σχέση με ένα σύστημα ιδεών και αντικείμενό τους δεν είναι παρά η υλική συγκρότηση και αναπαραγωγή αυτού του συστήματος ιδεών.

Κυνισμός, εταιρείες και συγκρούσεις: προσωρινά συμπεράσματα

Το γεγονός ότι αυτή καθεαυτή η πολιτική διαφθορά δεν έχει ποτέ κηρυχθεί ολοκληρωτικά παράνομη στις νεωτερικές κοινωνίες δεν θα πρέπει λοιπόν να μας εκπλήσσει. Το όλο διακύβευμα των λόγων και των πρακτικών γύρω από τη διαφθορά έγκειται στη νομιμοποίηση των περισσότερων περιπτώσεων της ιδιοτέλειας στη σφαίρα του δημοσίου, στην αναγνώρισή τους ως φυσιολογικών και αποδεκτών μέσα από τον στιγματισμό ορισμένων μόνον από αυτές ως διαφθορά. Οι κανόνες και οι τελετουργίες του διαχωρισμού που έχουν σαν σκοπό να συντηρήσουν την καθαρότητα των κατηγοριών του δημοσίου και του ιδιωτικού στηρίζουν επίσης και το σύγχρονο νομικό πλάσμα ότι οι δημόσιοι λειτουργοί ενεργούν όχι σαν συγκεκριμένα άτομα αλλά σαν εκφάνσεις του αφηρημένου σώματος της πολιτείας και, κατ' επέκταση, είναι ουδέτεροι, αντικειμενικοί και ελεύθεροι από τα πάθη και τα συμφέροντα που μπορεί να χαρακτηρίζουν την ιδιωτική τους ύπαρξη.¹³ Το πραγματολογικό πρόβλημα εδώ είναι ότι όλοι ξέρουν πως δεν πρόκειται παρά για ένα πλάσμα της φαντασίας. Όλοι ξέρουν πως ως δημόσιος λειτουργός ο Bush δεν μπορεί να διαχωριστεί από τον Bush ως ιδιώτη, ότι ο θρησκευτικός του φονταμενταλισμός, οι εταιρικές του διασυνδέσεις, και οι προσωπικές του σχέσεις επηρεάζουν άμεσα τη συμπεριφορά του ως προέδρου. Η λογική που λειτουργεί σε αυτή την περίπτωση είναι εκείνη του κυνισμού: ξέρουμε ότι η ιδέα ενός δημοσίου ελεύθερου από ιδιωτικά συμφέροντα και πάθη είναι πλασματική· απαιτούμε, εν τούτοις, να συμπεριφέρονται όλοι σαν να μη συμβαίνει αυτό. Απαιτούμε να διατηρείται η ψευδαίσθηση ενός πραγματικού και ουσιαστικού δημοσίου μολονότι στην πραγματικότητα δεν την πολυπιστεύουμε.

Το ζήτημα της εταιρικής διαφθοράς είναι απλώς μία προέκταση αυτών των αρχών. Στη θέση της αιώνιας πολιτείας,

αντιμετωπίζουμε στην περίπτωση αυτή ένα άλλο αφηρημένο σώμα, την εταιρεία. Η εταιρεία ποτέ δεν πεθαίνει και ποτέ δεν υποφέρει από τις αναπηρίες των γηρατειών και της ανηθικότητας. Είναι ένα νομικό και πλασματικό υποκείμενο για το οποίο μιλάμε λες και ενεργεί, αν και όλοι γνωρίζουμε ότι δεν υφίσταται σαν πραγματικό σώμα και ότι οι ενέργειές της δεν είναι παρά οι ενέργειες ατόμων που κατέχουν θέσεις μέσα σε αυτήν. Αν η ιδέα της εταιρικής διαφθοράς έχει οποιαδήποτε νόημα, μας παραπέμπει στις ενέργειες ατόμων που υπονομεύουν την καθαρότητα αυτής της ταξινόμησης, όταν δεν καταφέρνουν να τηρήσουν τον πλασματικό διαχωρισμό ανάμεσα στους εαυτούς τους ως ιδιώτες, ως άτομα συγκεκριμένα που υπηρετούν το προσωπικό τους συμφέρον, και ως λειτουργοί μιας εταιρείας που εργάζονται για λογαριασμό των μετόχων της εταιρείας.

Η δημοτικότητα του λόγου ενάντια στη διαφθορά, είτε σε σχέση με τις εταιρείες είτε σε σχέση με την πολιτική, απορρέει σε μεγάλο βαθμό από την ένταση ανάμεσα σε αυτό που ξέρουμε ότι είναι αληθινό και σε εκείνο που θα θέλαμε να είναι αληθινό. Όλοι ξέρουμε πως η σύγχρονη πολιτική, όπως και η οικονομική ζωή, χαρακτηρίζονται από συγκρούσεις ατομικών συμφερόντων και από προσπάθειες να μεγιστοποιηθούν κέρδη και οφέλη, και πως οι χώροι αυτοί είναι γεμάτοι από ανταγωνισμούς και εκθρόνιτες. Το πρόβλημα είναι ότι, ο διαχωρισμός του δημόσιου από το ιδιωτικό υποθέτει ότι εμείς, σαν μέλη ενός πολιτικού συνόλου, αλληλεξαρτόμαστε γιατί έχουμε κοινά συμφέροντα, ότι μέσα από τα αφηρημένα μας σώματα σαν μέλη του πολιτικού σώματος ζούμε μια ζωή συμφιλιωμένη και αρμονική με τους συμπολίτες μας. Η ένταση ανάμεσα στην εθνικιστική φαντασίωση, που στηρίζει την απατηλή εικόνα μιας πολιτείας ενοποιημένης από τα κοινά συμφέροντα και την κοινή μοίρα των μελών της, και στην πραγματικότητα της κοινωνίας είναι το κοινό τραύμα στη βάση των προταγμάτων όλου του πολιτικού φάσματος που αποσκοπούν να αποκαταστήσουν αυτήν την αρμονική ενότητα της πολιτείας. Η μόνη σημαντική διαφορά μεταξύ τους είναι το σημείο στο οποίο καθένα από αυτά εντοπίζει το πρόβλημα: αχόρταγες εταιρείες, παθολογικά άτομα, κυβερνητικοί μηχανισμοί που αυτονομούνται και παραφέρονται, κοκ. Σε όλες τις περιπτώσεις, το συμπέρασμα είναι ότι υπάρχει κάτι το παθολογικό στην κοινωνία, κάτι το άτοπο.

Η δημοτικότητα του λόγου ενάντια στη διαφθορά μαρτυρεί επίσης την επιτυχία των τελετουργιών και των κανόνων διαχωρισμού όσον αφορά τις κατηγορίες του δημόσιου και του ιδιωτικού. Αντί να απορρίψουν τις κατηγορίες αυτές σαν αστικές φαντασιώσεις σχεδιασμένες να στηρίζουν τη μυθοπλασία της πολιτείας, οι δυσανεκτοί προσπαθούν να επιτύχουν την κοινωνική αλλαγή μέσα από τις ίδιες αυτές κατηγορίες. Όπως έχουμε δείξει, ακόμα και οι επιστημονικές έρευνες πάνω στη διαφθορά λαμβάνουν τις κατηγορίες

του δημόσιου και του ιδιωτικού ως φυσικές, ουσιώδεις, οικουμενικές, αναμφισβήτητες, και αναπόφευκτες. Έτσι, το ζήτημα της διαφθοράς τίθεται κυρίως με τεχνοκρατικούς όρους: αρκεί τα πράγματα να γίνουν αντικείμενο μιας ορθής διαχείρισης, ώστε το κάθε τι να παραμείνει στην αρμόζουσα θέση· το κράτος μένει έξω από την ιδιωτική μας ζωή, οι εταιρείες λογοδοτούν στο κοινό, οι Αμερικανοί δεν ανακατεύονται στις ξένες υποθέσεις, κλπ. Εκείνο που πάντα λείπει είναι η δεοντική διάσταση, η συζήτηση πάνω στο πώς «θα έπρεπε» να έχουν τα πράγματα αντί για την έγνοια να κρατηθούν στη σωστή τους θέση. Το πέρασμα από την παραδοσιακή στη νεωτερική έννοια της διαφθοράς συνέπεσε με την εγκατάλειψη του δεοντικού αυτού ερωτήματος προς όφελος της αστικής πολιτικής οντολογίας. Η ριζοσπαστική θέση σήμερα έγκειται στην απαλλαγή μας από την έμμονη ιδέα της εταιρικής διαφθοράς που τελικά μας παγιδεύει στην πλάνη ότι θα αρκούσε να αναμορφωθούν ορισμένες διαδικασίες και να τιθασευτεί η απληστία για να πραγματωθεί το δημόσιο συμφέρον. Η ριζοσπαστική θέση σήμερα έγκειται στην απόρριψη των κατηγοριών του δημόσιου και του ιδιωτικού στην τρέχουσά τους άρθρωση, και την ανάδειξη όλων εκείνων των ζητημάτων που έχει καλύψει ο λόγος περί διαφθοράς. Η πρόκληση είναι να ξεφύγουμε από τις ηθικολογικές, τεχνοκρατικές και φορμαλιστικές συμπληγάδες στις οποίες μας στριμώχνει η έννοια της διαφθοράς. Το πραγματικό πρόβλημα δεν είναι ότι κάτι βρίσκεται εκτός τόπου· είναι ότι δεν υφίσταται πολιτική διαδικασία μέσω της οποίας θα μπορούσαμε να ορίσουμε τι θεωρούμε ως καλή κοινωνία, έτσι ώστε να ξέρουμε και κατά πόσον κινούμαστε στην ορθή κατεύθυνση ή βρισκόμαστε σε μια κατάσταση διαφθοράς. Οι ψευδαισθήσεις της καθαρότητας και η επιθυμία της τάξης έχουν αντικαταστήσει την πραγματική πολιτική. Ιδού το πρόβλημα.

Μετάφραση: Ελένη Νατσιοπούλου

Επιμέλεια: Ντόρα Γιαννάκη – Γιάννης Σταυρακάκης

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- 1 Για μια ανάλυση των διαφόρων τρόπων με τους οποίους έχει οριστεί η πολιτική διαφθορά βλ. Heidenheimer, Johnston, και LeVine (1989). Υποστηρίζουν ότι υπάρχουν τρεις τρόποι: «αναφορικά με ένα δημόσιο λειτουργήμα», ως απόκλιση δηλαδή από τις απαιτήσεις ενός δημόσιου λειτουργήματος, «αναφορικά με την αγορά», ως δραστηριότητα επιβολής «μισθώματος» από λειτουργούς του δημόσιου, και «αναφορικά με το δημόσιο συμφέρον», ως πράξη που προκαλεί ζημιά στο δημόσιο συμφέρον. Και οι τρεις αυτοί ορισμοί περιέχουν την ιδέα ότι το δημόσιο υπονομεύεται από το ιδιωτικό.
- 2 Ο Peter Euben (1989) έχει συνδέσει τον όρο στάσις, και όχι τον όρο διαφθορά, με την έννοια της πολιτικής διαφθοράς. Η στάσις αναφέρεται στην καταστροφή και στον κατακερματισμό της πολιτικής κοινότητας και έτσι, μπορεί εύκολα να θεωρηθεί σαν διαφθορά με την κλασική έννοια. Όπως και στην περίπτωση της διαφθοράς, η στάσις δεν υπονοεί καμιά παραβίαση του δημόσιου από το ιδιωτικό.

- 3 Αυτή η σύντομη ανάλυση των κατηγοριών του ιδιωτικού και του δημοσίου αναγκαστικά παραλείπει πολλά σημαντικά ζητήματα και διαμάχες. Μία πολύ πιο εκτενής ανάλυση θα ήταν απαραίτητη για να αναδειχθεί η πλήρης σημασία και τα αίτια της εμφάνισης του διαχωρισμού των κατηγοριών του ιδιωτικού και του δημοσίου. Επ' αυτού, εκτός από τον Kantorowicz, βασικό έργο αναφοράς είναι και το βιβλίο του Norbert Elias, *The Civilizing Process* (Malden, Mass.: Blackwell, 2000)? ιδιαίτερο ενδιαφέρον εν προκειμένω έχει η ανάλυση της μεταμόρφωσης του βασιλιά από φεουδάρχη σε δημόσιο λειτουργό.
- 4 Το Δώρο του Marcel Mauss (1990) είναι επίσης συναφές με το θέμα μας. Σύμφωνα με τον Mauss, «Αυτή καθαυτή η λέξη 'interest' είναι πρόσφατη, παρέπεμπε αρχικά σε μία λογιστική τεχνική: η λατινική λέξη *interest* αναγραφόταν σε λογιστικά βιβλία δίπλα στα ποσά των τόκων που έπρεπε να εισπραχθούν. Στα επικούρειου προσανατολισμού ηθικά συστήματα της αρχαιότητας το επιδιωκόμενο είναι το αγαθό και το ευχάριστο και όχι η υλική χρησιμότητα. Η επικράτηση του ορθολογισμού και της εμπορευματοποίησης ήταν αναγκαία συνθήκη για την εισαγωγή των εννοιών του κέρδους και του ατόμου και την αναγωγή τους στο επίπεδο των αρχών. Μπορεί κανείς να εντοπίσει χρονικά το θρίαμβο της έννοιας του ατομικού συμφέροντος με σχετική ακρίβεια στο *The Fable of the Bees* του Mandeville. Μόνο με μεγάλη δυσκολία και με τη χρήση περιφράσεων μπορούν αυτές οι δύο λέξεις να μεταφραστούν στα λατινικά, στα ελληνικά ή στα αραβικά» (76). Για τη διάδοση αυτών των ιδεών δες επίσης Louis Dumont (1977).
- 5 Το ερώτημα της διαφθοράς είναι ιδιαίτερα σύνθετο στην περίπτωση του Μακιαβέλι, γιατί ο χωρισμός ανάμεσα στο ιδιωτικό και στο δημόσιο καθώς και το ζήτημα του συμφέροντος απαντούν ήδη στα γραπτά του, όπως όταν γράφει: «Έτσι οι γερουσιαστές έστειλαν δύο πρεσβευτές να τον παρακαλέσουν να αφήσει κατά μέρος τις προσωπικές εκθρόνιες, και στο όνομα του δημοσίου συμφέροντος να προτείνει έναν υποψήφιο» (523). Σ' αυτά τα συμπυκνόμενα είναι εύκολο να δεχτούμε το επιχείρημα της Shumer ότι η υπονόμευση του δημοσίου από το ιδιωτικό συνιστά για τον Μακιαβέλι μία διάσταση της διαφθοράς. Αλλά, ακόμα κι αν δεχτούμε αυτό το επιχείρημα, η εκτίμηση του Hirschman παραμένει ορθή, και η έννοια της διαφθοράς που βρίσκουμε στον Μακιαβέλι δεν παύει να είναι η παραδοσιακή, γιατί τα ιδιωτικά συμφέροντα σ' αυτό το πλαίσιο λειτουργούν όπως λειτουργούσε η δωροδοκία στο προηγούμενο παράδειγμα, ως κάτι που πλήττει την αρετή. Έτσι, τα ιδιωτικά συμφέροντα είναι καθαυτά κακά, και η διαφθορά δεν είναι απλώς η ανάρμοστη παρουσία ιδιωτικών συμφερόντων στο δημόσιο χώρο. Για παράδειγμα, η ιδέα που αναπτύσσει η Shumer ότι γενικά ο μέσος πολίτης είναι διεφθαρμένος εξαιτίας της ιδιώτευσής του είναι εντελώς αδιανόητη από τη σκοπιά της νεωτερικής αντίληψης. Δεν έχει νόημα, για παράδειγμα, στη σύγχρονη εποχή να λέμε ότι οι ψηφοφόροι είναι διεφθαρμένοι γιατί ψηφίζουν σύμφωνα με τα ιδιωτικά τους συμφέροντα.
- 6 Δεδομένου του ότι η σύγχρονη έννοια της διαφθοράς γίνεται κατανοητή σ' οποιοδήποτε χρονική στιγμή μετά το διαχωρισμό του ιδιωτικού από το δημόσιο, είναι πιθανό, σε αντίθεση με ό,τι υποστηρίζουν ο Mauss και ο Hirschman, η νεωτερική χρήση του όρου να εμφανίζεται πολύ πιο πριν και από τον Mandeville (όπως υποθέτει ο Mauss – το *The Fable of the Bees* δημοσιεύτηκε το 1714 με τον αποκαλυπτικό υπότιτλο *Private Vices, Publick Benefits*) και από το τέλος του δεκάτου ογδόου ή τις αρχές δεκάτου ενάτου αιώνα (όπως υποθέτει ο Hirschman). Για παράδειγμα, ο Francis Bacon καταδικάστηκε για πολιτική διαφθορά (δωροδοκία) το 1621 και η ομολογία του έμεινε στην ιστορία: «Είμαι ένοχος διαφθοράς και αρνούμαι κάθε υπεράσπιση». Δεδομένης της κυριαρχίας του δόγματος των δύο σωμάτων του βασιλιά στην ελισαβετιανή Αγγλία και της χωρίς προηγούμενο καταδίκης ενός δικαστή για δωροδοκία (την εποχή εκείνη ήταν σύνηθες να δέχονται οι δικαστές δώρα από την πλευρά που κέρδιζε μια δίκη), είναι πιθανό ότι ήδη στην περίπτωση του Bacon, ο όρος διαφθορά χρησιμοποιείται με τη νεωτερική σημασία. Το σημαντικό εδώ είναι να κατανοήσουμε πως η καθιέρωση της νεωτερικής έννοιας της διαφθοράς δε θα πρέπει να εννοηθεί σαν ένα συμβάν αλλά σαν μια διαδικασία που αρχίζει με την επικράτηση του δόγματος των δύο σωμάτων του βασιλιά και ολοκληρώνεται με τις δύο αστικές επαναστάσεις του δεκάτου ογδόου και δεκάτου ενάτου αιώνα.
- 7 Ας σημειωθεί εδώ η ομοιότητα αυτής της έννοιας της διαφθοράς με τη θέση του Bin Laden και του σιναφιού του ότι η παρουσία Δυτικών στη Μέση Ανατολή συνιστά διαφθορά των ιερών τόπων του Ισλάμ. Τίποτα το κακό ή το διαβολικό δεν χαρακτηρίζει τους Αμερικανούς αυτούς καθαυτούς. Το πρόβλημα είναι ότι βρίσκονται εκτός τόπου. Η ίδια λογική έχει χρησιμοποιηθεί από τους Γερμανούς φασίστες? και εδώ το βασικό πολιτικό πρόβλημα έγκειται στο ότι τα πράγματα είναι εκτός τόπου και το πολιτικό πρόγραμμα του Ναζισμού είναι να αποκαταστήσει τα πράγματα στην «αρμόζουσά» τους τάξη. Το πρόβλημα με τους Εβραίους και τους Τσιγγάνους είναι ότι δεν υπάρχει «αρμόζων» τόπος όπου θα μπορούσαν να επιστραφούν, γι' αυτό και συνιστούν πάντα διαφθορά. Η μόνη «λύση» είναι να εξολοθρευτούν παντελώς.
- 8 Εκτός από τις μελέτες που περιλαμβάνονται στο συλλογικό τόμο που επιμελήθηκαν οι Heidenheimer, Johnston, και LeVine με τίτλο *Political Corruption: A Handbook* (1989), αναμφίβολα για το πιο γνωστό και έγκυρο έργο επί του θέματος, εκατοντάδες άρθρα γραμμένα στο ίδιο πνεύμα μπορούν να βρεθούν στις πάμπολλες επιθεωρήσεις της δεσπόζουσας συγκριτικής πολιτικής ανάλυσης που ενδιαφέρονται κυρίως για την Ασία, τη Νότια Αμερική, την Αφρική και την Νοτιοανατολική Ευρώπη.
- 9 Σχεδόν όλοι οι μελετητές της πολιτικής διαφθοράς, συμπεριλαμβανομένου και του van Klaveren, θα παραδέχονταν πολύ εύκολα ότι η διαφθορά παρατηρείται ακόμα και στις φιλελεύθερες καπιταλιστικές κοινωνίες. Το κύριο ερώτημα είναι αν υφίσταται ως παραβίαση των αποδεκτών κανόνων ή αν έχει χαρακτήρα ενδημικό. Παρομοίως, το ερώτημα πολλές φορές παρουσιάζεται ως ζήτημα συχνότητας: διαφθορά υπάρχει παντού, υπάρχουν όμως παθολογικά στοιχεία στις υπανάπτυκτες κοινωνίες που εξηγούν την πιο συχνή της εμφάνιση εκεί απ' ό,τι στον αναπτυγμένο κόσμο. Ο Huntington (1989) γράφει: «Διαφθορά προφανώς υπάρχει σ' όλες τις κοινωνίες, αλλά είναι επίσης προφανές ότι αποτελεί πιο συχνό φαινόμενο σε ορισμένες κοινωνίες απ' ό,τι σε άλλες, όπως επίσης ότι παρατηρείται συχνότερα σε ορισμένες φάσεις της εξέλιξης μιας κοινωνίας απ' ό,τι σε άλλες» (377).
- 10 Η Douglas κάνει λάθος όταν υποθέτει ότι οι βάτραχοι είναι καθαροί επειδή δεν συμπεριλαμβάνονται ρητά στα συναφή εδάφια του *Λευιτικού*. Εξηγεί την προφανή ανακολουθία του να λογίζεται η σαύρα καθαρή ως απόρροια του γεγονότος ότι οι βάτραχοι έχουν τέσσερα πόδια και πηδάνε (σε αντίθεση με άλλα είδη της ίδιας οικογένειας που δεν έχουν τέσσερα πόδια και έρπουν). Το γεγονός όμως ότι οι βάτραχοι είναι ακάθαρτοι εξηγείται εύκολα λόγω του ότι είναι αμφίβια.
- 11 Η μερική εξαίρεση εντοπίζεται σε κάποιες πολιτείες της Αυστραλίας που έχουν θεσπίσει νόμους εναντίον της πολιτικής διαφθοράς που είναι πολύ γενικοί.
- 12 Όπως και στην περίπτωση των σκανδάλων αποταμίευσης και δανεισμού στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1980, είναι σχεδόν πάντα αποδεκτό για μέλη του Κογκρέσου να προάγουν τα συμφέροντα των επιχειρήσεων, όποτε όμως η υποστήριξή τους φαντάζει

υπερβολική, ασχέτως του πώς ορίζεται κάθε φορά η υπερβολή, μπορεί να θεωρηθεί ότι παραβιάζει τους κανόνες διαχωρισμού, επειδή ακριβώς ο κόσμος τη θεωρεί υπερβολική, επειδή δεν θίγει την αξιοπιστία των κρατικών μηχανισμών. Προφανώς για τους βουλευτές που είχαν υποστηρίξει σχήματα αποταμίευσης και δανείων που απέτυχαν και κόστισαν στους φορολογούμενους δισεκατομμύρια δολάρια, ο πήχης που ορίζει την υπερβολή τοποθετείται χαμηλότερα από ό,τι συνήθως. Από την άποψη αυτή, είναι πολύ πιθανό πως ο μόνος λόγος για τον οποίο η CSOC διερεύνησε την υπόθεση του Shuster και προέβη στην επίπληξή του είναι ότι το περιοδικό *Journal of Commerce* είχε δημοσιεύσει άρθρο που γεννούσε υποψίες για τις δραστηριότητες του βουλευτή και ότι η υπόθεση είχε γίνει αντικείμενο σχολιασμού από το δημοφιλές τηλεοπτικό πρόγραμμα «60 minutes».

- 13 Σημειωτέον ότι το δόγμα των δύο σωμάτων όχι μόνο καθιερώνει το σύγχρονο διαχωρισμό του δημοσίου από το ιδιωτικό αλλά καθιστά δυνατό και το πλάσμα δικαίου της εταιρείας. Επ' αυτού δεξ Kantorowicz (1957, 291-313). Δες επίσης Stoljar 1973.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Arendt, Hannah, *The Origins of Totalitarianism*, San Diego, Harvest Books, 1968.
- Αριστοτέλης, *The Politics of Aristotle*, Λονδίνο, Oxford University Press, 1958.
- Canguilhem, Georges, *The Normal and the Pathological*, Νέα Υόρκη, Zone Books, 1991.
- Committee on Standards of Official Conduct. *In the Matter of Representative E.G. "Bud" Shuster*. Washington D.C., 2000a.
- Committee on Standards of Official Conduct. 2000b. Letter of October 4, 2000 to Bud Shuster. Washington D.C.
- Committee on Standards of Official Conduct. *Highlights of House Ethics Rules*. Washington D.C., 2001.
- Douglas, Mary, *Purity and Danger*, Λονδίνο, Routledge, 1966.
- Dumont, Louis, *From Mandeville to Marx*, Σικάγο, University of Chicago Press, 1977.

- Euben, Peter, "Political Science and Political Corruption", στο T. Ball, J. Farr, και R. L. Hanson (επιμ.), *Political theory and Conceptual Change*, Κάιμπριτζ, Cambridge University Press, 1989.
- Friedrich, Carl, "Corruption Concepts in Historical Perspective", στο Arnold J. Heidenheimer, Michael Johnston και Victor T. LeVine (επιμ.), *Political corruption: Handbook*, New Brunswick, Transaction Publishers, 1989.
- Habermas, Jürgen, *The Structural Transformation of the Public Sphere*, Κάιμπριτζ –Μασ., MIT Press, 1991.
- Harvey, F.D., "Dona Ferentes: Some Aspects of Bribery in Greek Politics", *History of Political Thought* VI 1-2 (1985), 76-117.
- Heidenheimer, Arnold J., Michael Johnston and Victor T. LeVine, "Terms, concepts, and definitions: An introduction", στο *Political Corruption: A Handbook*, ό.π.
- Hirschman, Albert, *The Passions and the Interests*, Πρίνστον, Princeton University Press, 1977.
- Huntington, Samuel, «Modernization and corruption», στο *Political corruption: A handbook*, Arnold J. Heidenheimer, Michael Johnston και Victor T. LeVine, (επιμ.), New Brunswick, Transaction Publishers, 1989.
- Kantorowicz, Ernst, *The King's Two Bodies*, Πρίνστον, Princeton University Press, 1957.
- Machiavelli, Niccolo, *The Discourses*, Νέα Υόρκη, Penguin Books, 1970.
- Mauss, Marcel, *The Gift*, Νέα Υόρκη, W.W. Norton, 1990.
- Noonan, J.T., *Bribes*. Κάιμπριτζ, Cambridge University Press, 1989.
- Nye, Joseph, "Corruption and Political Development: A Cost-Benefit Analysis", στο A.J. Heidenheimer et al. (επιμ.), *Political corruption: A Handbook*, ό.π.
- Philp, Mark, "Defining Political Corruption", στο Paul Heywood (επιμ.), *Political corruption*, Oxford, Blackwell Publishers 1997.
- Shumer, Sara, "Machiavelli: Republican Politics and its Corruption», *Political theory* 7, 1 (1979), 5-34.
- Stoljar, S.J., *Groups and Entities*, Καμπέρα, Australian National University Press, 1973.
- van Klavern, Jacob, "Corruption: The Special Case of the United States", στο A.J. Heidenheimer et al. (επιμ.), *Political corruption: A Handbook*, ό.π.